

'STARS' प्रकल्पांतर्गत

आनंदी बालशिक्षण

• प्रशिक्षण पुरवणी वाचन साहित्य •

राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.

आनंदी बालशिक्षण – प्रशिक्षण पुरवणी वाचन साहित्य

- प्रवर्तक : शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग, महाराष्ट्र शासन
- प्रकाशक : राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
- प्रेरणा : मा. आय. ए. कुंदन (भा.प्र.से.)
प्रधान सचिव, शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग, महाराष्ट्र राज्य.
- मार्गदर्शन : मा. सूरज मांडरे (भा.प्र.से.)
आयुक्त (शिक्षण), महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
मा. आर. विमला (भा.प्र.से.)
राज्य प्रकल्प संचालक, महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद, मुंबई.
- संपादक : मा. राहूल रेखावार (भा.प्र.से.)
संचालक, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
- सहसंपादक : श्रीमती अनुराधा ओक
सहसंचालक, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
- कार्यकारी संपादक : डॉ. माधुरी सावरकर
उपसंचालक, सेवापूर्व शिक्षण, बालशिक्षण व मानसशास्त्र विभाग,
राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
- कार्यकारी सहसंपादक : डॉ. गितांजली बोरुडे
उपविभाग प्रमुख, बालशिक्षण व मानसशास्त्र विभाग,
राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
श्रीमती सुषमा कोंडूसकर
अधिव्याख्याता, बालशिक्षण व मानसशास्त्र विभाग,
राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
- संपादन साहाय्य : श्रीमती सुप्रिया नवले
विषय सहाय्यक, बालशिक्षण व मानसशास्त्र विभाग
राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
- द्वितीय आवृत्ती : डिसेंबर २०२४
- प्रती : ४६,०३०
- अर्थसाहाय्य : स्टार्स प्रकल्पांतर्गत, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
- मुद्रक : रुना ग्राफिक्स, पुणे.
- © सर्व हक्क प्रकाशकाच्या स्वाधीन.

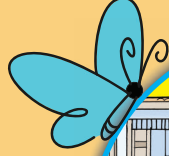
'STARS' प्रकल्पांतर्गत

आनंदी बालशिक्षण

• प्रशिक्षण पुरवणी वाचन साहित्य •

राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.

महाराष्ट्राचा जादुई पिटारा

लेसिंग बोर्ड	मासे पकडायचा खेळ	पेग बॉक्स	टच कार्ड
मोजणीचे मणी	आइस्क्रीमच्या काड्या	प्राण्यांच्या बोट बाहुल्या	कठपुतळी आणि बाहुली
कप्प्यांचा बोर्ड	ध्वनी पेटी	चित्र, अंक व रंग कोडी	क्रिया कार्ड
पटावरील खेळ	आकार किट	गोष्टीचे कार्ड	कवितेचे कार्ड
प्राण्यांचे हेडबॅंड	चित्रचर्चा कार्ड	अक्षर रोल व कव्हर मॅट्स	संख्या रोल व कवर मॅट
शब्दनिर्मिती कार्ड	हुला हूप	चेंडू	इमोशन बोर्ड

मनोगत

स्वतंत्र भारताचे शिक्षणविषयक तिसरे राष्ट्रीय शिक्षण धोरण-२०२० मध्ये जाहीर झाले. या धोरणातील नवीन दृष्टिकोन आणि शिफारशींमुळे सर्व राज्यांना शालेय शिक्षणाला नवसंजीवनी देण्याची संधी मिळाली आहे. महाराष्ट्र शासनानेही यावर व्यापक विचारमंथन घडवून आणले. या धोरणातील अपेक्षांची सांगड राज्याच्या गरजांशी घालून हे धोरण साकार करण्याचा कालबद्ध कार्यक्रम राज्यात सुरू आहे.

नवीन धोरणातील शैक्षणिक रचनेमध्ये तीन ते आठ या वयोगटाचा 'पायाभूत स्तर' या नावाने समावेश केला आहे. यात तीन ते सहा या बालशिक्षणाच्या वयोगटाचाही समावेश झाला आहे. हा बदल निश्चितपणे एक मैलाचा दगड ठरेल. श्री. गिजुभाई बधेका, पद्मभूषण श्रीमती ताराबाई मोडक आणि पद्मश्री श्रीमती अनुताई वाघ यांनी बालशिक्षणाचे रोप भारतभूमीत लावले. एकात्मिक बाल विकास योजनेमधील अंगणवाड्यांत अंगणवाडी सेविकांनी केलेल्या संगोपनामुळे इ. स. १९७५ पासून बालशिक्षणाचे हे रोप बहरत राहिले. या निर्णयामुळे ते अधिक उमेदीने बहरून त्याचा वृक्ष होण्याचा मार्ग मोकळा झाला आहे. नवीन धोरणातील या शैक्षणिक रचनेमध्ये तीन ते सहा वयोगटाचा समावेश झाल्यामुळे राज्यात बालशिक्षणाचे पद्धतशीर रीतीने सार्वत्रिकीकरण करण्याचा मार्ग प्रशस्त झाला आहे.

३ ते ६ वर्षे वयोगटातील बालकांसाठी अभ्यासक्रम तयार करण्याची संधी महाराष्ट्र राज्याने देशात सर्वप्रथम घेतली. इ. स. २०१५ मध्ये ३ ते ५+ या वयोगटासाठी 'आकार' हा बालशिक्षणक्रम तयार केला होता. हा आकार बालशिक्षणक्रम वापरून राज्यातील एकात्मिक बाल विकास योजनेखालील जवळपास एक लाख, दहा हजार अंगणवाड्यांमध्ये शैक्षणिक वर्ष २०१६ पासून शिक्षण दिले जात आहे.

नवीन शिक्षण धोरणामुळे या 'आकार' बालशिक्षणक्रमाला अधिक समृद्ध रूप देण्याची संधी राज्याला मिळाली आहे. नवीन बालशिक्षणक्रम, नवीन राष्ट्रीय शिक्षण धोरण-२०२० आणि राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा-२०२२ यांच्याशी सुसंगत करण्यासाठी पायाभूत स्तरासाठीचा राज्य अभ्यासक्रम आराखडा राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे या संस्थेने विविध क्षेत्रातील तज्ज्ञ व्यक्तींच्या मदतीने तयार केला आहे.

पायाभूत स्तरावरील अभ्यासक्रम आराखड्यातील शिक्षण विचारांचा लाभ राज्यातील बालकांना लवकर मिळणे गरजेचे आहे. पायाभूत अभ्यासक्रम आराखड्यात राज्याने पाहिलेले बालविकासाचे एक भव्य स्वप्न आता बालशिक्षणमध्ये साकार करायचे आहे. हे काम बालशिक्षणाच्या भविष्याची दोरी हाती असणाऱ्या अंगणवाडी सेविकांचे यशस्वीपणे पूर्ण करणार आहेत; म्हणून परिषदेमार्फत अंगणवाडी सेविकांसाठी पायाभूत स्तरावरील शिक्षण विचारांची तोंडओळख करून देण्यासाठी आनंदी बालशिक्षण या दोन दिवसीय प्रशिक्षणाचे आयोजन करण्यात येत आहे. मागील वर्षी पहिल्या टप्प्यात आपण राज्यातील सर्व कोलोकेटड अंगणवाडीतील अंगणवाडी सेविकांना राज्य अभ्यासक्रम आराखडा : पायाभूत स्तर - २०२४, खेळणी आधारित अध्ययन व 'NCERT चा जादुई पिटारा' या संदर्भात प्रशिक्षण दिले आहे. दुसऱ्या टप्प्यात राज्यातील सर्व उर्वरित अंगणवाडी सेविकांना देण्यात येणाऱ्या प्रशिक्षणात आपण NCERT च्या जादुई पिटार्याऐवजी 'महाराष्ट्राचा जादुई पिटारा' यातील साहित्याची ओळख करून देत आहोत. तसेच NCERT मार्फत विकसित करण्यात आलेल्या जादुई पिटार्यावर आधारित 'ई-जादुई पिटारा' याचीही ओळख करून देण्यात येत आहे. तसेच पहिल्या टप्प्यात प्रशिक्षण पूर्ण झालेल्या सेविकांसाठीदेखील हा नवीन भाग पुरवणी वाचन साहित्य स्वरूपात उपलब्ध करून देण्यात येणार आहे. आपण हे प्रशिक्षण पूर्ण करून आपल्या अंगणवाडीतील बालकांचे शिक्षण आनंददायी करावे, यासाठी मनःपूर्वक शुभेच्छा!

राहुल रेखावार (भा.प्र.से.)

संचालक,

राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद,

महाराष्ट्र, पुणे.

प्रशिक्षणाविषयी थोडेसे...

राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा पायाभूत स्तर - २०२२ प्रसिद्ध झाल्यानंतर महाराष्ट्राचा राज्य अभ्यासक्रम आराखडा : पायाभूत स्तर - २०२४ हा नुकताच राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषदेमार्फत विविध तज्ज्ञ व्यक्तींच्या मदतीने विकसित करण्यात आला आहे. नवीन बदलाची चाहूल सर्व क्षेत्रीय अधिकारी व प्रत्यक्ष क्षेत्रावर काम करणाऱ्या अंगणवाडी सेविका यांना देणे अत्यंत आवश्यक आहे, म्हणूनच नवीन शिक्षण धोरणानुसार होऊ घातलेले बदल राज्य अभ्यासक्रम आराखडा पायाभूत स्तर रूपाने मूर्त स्वरूपात आलेले आहेत. पायाभूत स्तरावर बालकांना वर्गातील वातावरण सुरक्षित, सुखद व आनंददायक लाभले तरच त्यांचे अध्ययन चांगले व सहज होते. प्रयोग करणे, अनुभव घेणे व शोध घेणे यांच्या मुबलक संधी उपलब्ध करून देणे, तसेच संगोपन व जबाबदारीची जाणीव असणे ही पायाभूत स्तरावरील अध्यापनशास्त्राच्या उत्कृष्टतेची प्रमाणके आहेत.

मागील शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ मध्ये राज्यातील कोलोकेटेड अंगणवाडी सेविकांना अंगणवाडी पर्यवेक्षिकेच्या माध्यमातून पहिल्या टप्प्यात प्रशिक्षण देण्यात आलेले आहे. यामध्ये बालकांचे सर्वांगीण विकास क्षेत्र, अध्यापनशास्त्र व मूल्यांकन, तसेच खेळणी आधारित अध्यापनशास्त्र, NCERT चा जादुई पिटारा यांचा समावेश करण्यात आलेला आहे. मात्र शैक्षणिक वर्ष २०२४-२५ मध्ये महाराष्ट्राचा जादुई पिटारा व NCERT चा ई-जादुई पिटारा यांचा समावेश प्रशिक्षणात व संबंधित वाचन साहित्यात करून देत आहोत. शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ मधील सदर प्रशिक्षण पूर्ण झालेल्या सेविका यापासून वंचित राहू नयेत म्हणून त्यांना हे नव्याने समाविष्ट वाचन साहित्य पुरवणी स्वरूपात उपलब्ध करून देण्यात येत आहे. सदर प्रशिक्षण अंगणवाडी सेविकांपर्यंत पोहोचविताना राज्यातील एकात्मिक बाल विकास योजना विभाग आणि शिक्षण विभाग यांचा समन्वय अत्यंत महत्त्वाचा आहे. याचाच एक भाग म्हणून दुसऱ्या टप्प्यातदेखील सदर प्रशिक्षण अंगणवाडी सेविकांसोबतच अंगणवाडी पर्यवेक्षिका यांना देखील देण्यात येत आहे. एवढेच नाही तर अंगणवाडी पर्यवेक्षिका यांच्या माध्यमातूनच हे प्रशिक्षण प्रत्यक्ष सेविकांपर्यंत देण्यात येणार आहे.

बालक अनेक मार्गांनी शिकण्याचा आनंद घेते. बोलणे, ऐकणे, खेळणी वापरणे, साहित्य वापरून कृती करणे, चित्र काढणे, गाणे म्हणणे इत्यादी कृतींच्या साहाय्याने बालकांना शिकते करणे हे उद्दिष्ट डोळ्यांसमोर ठेवून 'आनंदी बालशिक्षण' प्रशिक्षणाचे वाचन साहित्य आपणास उपयुक्त ठरेल अशी अपेक्षा आहे. आपणास उत्स्फूर्तपणे प्रशिक्षणात सहभागी होण्यासाठी मनःपूर्वक शुभेच्छा!

डॉ. माधुरी सावरकर

उपसंचालक, सेवापूर्व शिक्षण,

बालशिक्षण व मानसशास्त्र विभाग.

राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद,

महाराष्ट्र, पुणे.

चार

आनंदी बालशिक्षण - प्रशिक्षण पुरवणी वाचन साहित्य

महाराष्ट्राचा जादुई पिटारा

प्रस्तावना

राष्ट्रीय शिक्षण धोरण-२०२० (NEP-2020) मध्ये ३ ते ८ वर्षे या वयोगटाला पायाभूत स्तर म्हटले आहे. या वयोगटातील, प्रत्येक बालकाला इ. स. २०२५ पर्यंत मोफत, सुरक्षित आणि उत्तम दर्जाचे आणि विकासाच्या दृष्टीने योग्य असे पूर्वप्राथमिक शिक्षण मिळावे, असे या धोरणाचे उद्दिष्ट आहे. उत्तम दर्जाचे शिक्षण म्हणजे काय ? तर पायाभूत स्तरावरील शिक्षणात गरजेप्रमाणे बदल करण्याची लवचीकता हवी. ते विकासाच्या अनेक अंगांना स्पर्श करेल, अशी विविधता असावी.

पायाभूत स्तरावर खेळ हा शिक्षणाचा आत्माच आहे. खेळता-खेळता बालके खूप काही शिकतात; याउलट शिकणे हाही त्यांच्यासाठी एक खेळच असतो. खेळताना ती अगदी मनापासून गुंतून जातात, भान विसरतात. मित्र-मैत्रिणी आणि इतर मोठी माणसे यांच्याबरोबर खेळता-खेळता त्यांच्यात सामाजिक विकासाचे बीज पेरले जाते. खेळातील प्रत्येक कृतीमुळे मुलांच्या मनात काही विचार सुरु होतात आणि नवनवीन कल्पना सुचतात.

खेळणी वापरून आणि न वापरताही हे खेळ खेळता येतात. खेळणी हाताळताना त्यांना छोट्या-छोट्या गोष्टींचे नवल वाटते, कुतूहल वाटते, काहीतरी आव्हान वाटते व ते पूर्ण करताना आनंद मिळतो. खेळणी हाताळताना मुले ती उलटसुलट करून पाहतात, वेगवेगळ्या प्रकारे मांडून, जोडून, विस्कटून काही प्रयोग करतात, शोध घेतात. रंग, आकार, स्पर्श, इत्यादींचे कळत नकळत ज्ञान घेतात. खेळणी ही मुलांच्या दृष्टीने एक जादूच असते. इतक्या साऱ्या लाभांमुळेच बालशिक्षणात खेळ आणि खेळणी आधारित शिक्षणशास्त्र वापरावे, असा विशेष आग्रह आहे.

अंगणवाडी किंवा बालशिक्षणात काहीना काही खेळणी सध्या वापरली जातातच. परंतु सर्व ज्ञानेंद्रियांमार्फत ज्ञान मिळेल, अशी विविधता असणाऱ्या वाढ आणि विकासाच्या टप्प्यांशी सुसंगत अशा खेळण्यांचा नमुनासंग्रह एनसीईआरटीने तयार केला आहे. त्याचे नाव आहे 'जादुई पिटारा'. शिक्षण मंत्रालयाने २० फेब्रुवारी, २०२३ रोजी तो बालकांसाठी उपलब्ध करून दिला आहे. या पिटाऱ्यामध्ये ५१ प्रकारच्या खेळण्यांचे साहित्य आहे. यात स्थानिक, पारंपरिक खेळण्यांचा समावेश करायला हरकत नाही. तसेच वेगळी खेळणी तयार करून वापरायलाही हरकत नाही, असे म्हटले आहे.

एनसीईआरटीमार्फत विकसित करण्यात आलेला 'जादुई पिटारा'.

त्यानुसार एनसीईआरटीने तयार केलेल्या जादुई पिटाऱ्यावर आधारित महाराष्ट्र राज्याने देखील आपल्या राज्यातील अंगणवाडी व बालवाडीतील बालके व ताई यांच्यासाठी 'जादुई पिटारा' विकसित केला आहे. या 'जादुई पिटाऱ्या'त एकूण २८ प्रकारचे साहित्य उपलब्ध करून देण्यात आलेले आहे. येथे आपण महाराष्ट्राच्या 'जादुई पिटाऱ्या'तील साहित्याचा वापर करण्याविषयी माहिती समजून घेणार आहोत.

अध्ययन निष्पत्ती :

अंगणवाडी सेविका...

- १) 'जादुई पिटाऱ्या'त समाविष्ट साहित्याची नावे सांगते.
- २) विशिष्ट विकास क्षेत्रासाठी योग्य साहित्य निवडते.
- ३) एका पेक्षा अधिक विकास क्षेत्रासाठी उपयुक्त 'जादुई पिटाऱ्या'तील साहित्याची नावे सांगते.
- ४) निवडलेल्या साहित्याच्या वापराची कार्यपद्धती स्पष्ट करते.
- ५) निवडलेल्या साहित्याच्या वापराने बालकांचा होणारा विकास स्पष्ट करते.
- ६) 'जादुई पिटाऱ्या'तील साहित्याच्या उद्देशानुसार प्रत्यक्ष वापराच्या कृती स्पष्ट करते.
- ७) 'जादुई पिटाऱ्या'तील साहित्याची निगा व वापरताना घ्यावयाची काळजी स्पष्ट करते.

महाराष्ट्राच्या 'जादुई पिटाऱ्या'मध्ये पुढील साहित्य उपलब्ध करून देण्यात आलेले आहे. आपण आता प्रत्येक साहित्य व त्याचा वापर समजून घेऊया.

१) साहित्याचे नाव : लेसिंग बोर्ड

विकासक्षेत्र :

- शारीरिक विकास : सूक्ष्म स्नायूंचा विकास, हस्त-नेत्र समन्वय

साहित्याचा वापर :

- बालकांना बोर्डवरील छिट्टांमधून लेस ओवण्यास सांगावे, तर मोठ्या वयोगटातील बालकांना लेसची गाठ मारायला शिकवून त्याचा सराव करण्याची संधी द्यावी.
- बालकांच्या जोड्या बनवून प्रत्येकास एक बोर्ड द्यावा. त्यांना त्यात लेस ओवण्यास सांगून त्यांची स्पर्धा घेता येईल. जो प्रथम पूर्ण करेल तो खेळ जिंकेल.

लेसिंग बोर्ड

- बालकांना डोळे बंद करायला सांगावे आणि कोणत्याही चार छिट्टांमध्ये फक्त स्पर्शाच्या सहाय्याने लेस ओवण्यास सांगावे.
- मोठ्या वयोगटातील बालकांना बोर्डवरील छिट्टांमधून लेस ओवून विविध आकृतिबंध तयार करण्यास सांगावे.

२) साहित्याचे नाव : मासे पकडायचा खेळ

विकासक्षेत्र :

- **शारीरिक विकास** : सूक्ष्म स्नायूंचा विकास, हस्त-नेत्र समन्वय, स्पर्श संवेदना, अवधान कक्षा वाढण्यास मदत, एकाग्रता, सौंदर्यदृष्टी विकसित होण्यास मदत होते.
- **बोधात्मक विकास** : रंगांची ओळख, संख्याज्ञान, लहान- मोठा, वर्गीकरण, दृष्टिभेद
- **सामाजिक-भावनिक विकास** : सर्वांचा खेळ पाहणे, आपली खेळण्याची वेळ येण्याची वाट पाहणे. इतरांच्या आनंदात सहभागी होणे, मासा पकडला गेला की आनंदी होणे.

मासे पकडायचा खेळ

साहित्याचा वापर :

- बालकांना रॉडच्या मदतीने ठरावीक वेळेत सांगितलेल्या संख्येचे मासे पकडायला सांगावे.
- बालकांना मासे पकडण्याच्या रॉडच्या मदतीने विशिष्ट रंगाचे मासे उचलून वर्गीकरण करण्यास सांगावे.
- बालकांना फक्त सर्व लहान मासे किंवा फक्त मोठे मासे पकडण्यास सांगावे.
- बालकांना दोन गुणधर्माशी जुळणारे मासे पकडायला सांगावे. जसे की, मोठा लाल मासा किंवा लहान हिरवा मासा.
- बालकांना समान आकाराचे मासे पकडण्यास आणि वेगवेगळे करण्यास सांगावे.
- उपरोक्त कृती एकट्याने किंवा दोन-दोन बालकांच्या गटात करून घेता येतील. जोडी किंवा गटामध्ये सरावाने उपरोक्त कृतीच्या स्पर्धा घेता येतील.
- मासे एका पिशवीत ठेवावेत. बालकांना फक्त स्पर्शाच्या साहाय्याने समान आकाराचे मासे शोधायला सांगावे.

३) साहित्याचे नाव : पेग बॉक्स

विकासक्षेत्र :

- शारीरिक विकास : सूक्ष्म स्नायूंचा विकास, हस्त-नेत्र समन्वय.
- बोधात्मक विकास : रंगांची ओळख, संख्याज्ञान, लहान-मोठा वर्गीकरण.

पेग बॉक्स

साहित्याचा वापर :

- बालकांना कोणत्याही एका रंगाचे नाव सांगून त्याच रंगाचा एक पेग निवडून छिद्रात घालायला सांगावे. त्याचप्रकारे प्रत्येक बालकाला नवीन रंग सांगावेत.
- बालकांचे छोटे गट तयार करावेत. गटातील प्रत्येक बालकाला समान संख्येने पेग वाटावेत. नंतर 'जादुई पिटाऱ्या'तील फासे द्यावेत. प्रत्येकाला फासे टाकण्याची संधी द्यावी. फाशावर आलेल्या संख्येप्रमाणे आपल्या जवळील पेग लावायला सांगावे. ज्या मुलाचे सर्व पेग आधी संपतील तो खेळ जिंकेल.
- बालकांना एका रंगाचे पेग दुसऱ्या रंगाच्या छिद्रात घालण्यास सांगावेत. उदा. निळे पेग हिरव्या छिद्रांमध्ये आणि लाल पेग नारंगी छिद्रांमध्ये.
- बालकांना पेग बॉक्सवर पेगच्या साहाय्याने वेगवेगळे आकार आणि आकृतिबंध बनवायला सांगता येतील.
- फळ्यावर एक संख्या लिहावी आणि बालकांना तितके पेग मोजून बॉक्सवरील छिद्रांमध्ये घालायला सांगावेत. ही क्रिया 'जादुई पिटाऱ्या'तील मोजणीच्या वस्तू, कार्ड वापरून देखील करता येईल.

४) साहित्याचे नाव : टच कार्ड

विकासक्षेत्र :

- शारीरिक विकास : स्पर्श संवेदना

साहित्याचा वापर :

- बालकांना वेगवेगळी कार्डे देऊन, त्यांना जाणवणाऱ्या स्पर्शाबद्दल प्रश्न विचारावेत. जसे की, या कार्डचा स्पर्श कसा जाणवत आहे? बालकांना या अनुभवाबद्दल

टच कार्ड

बोलायला प्रोत्साहित करावे. आवश्यकतेनुसार सूचक प्रश्न विचारावेत. त्या स्पर्शासारख्या समान स्पर्श असलेल्या इतर वस्तूंची नावे सांगण्यात यावीत.

- बालकाच्या डोळ्यांस कापडाची पट्टी बांधावी किंवा डोळे बंद करण्यास सांगावे आणि फक्त स्पर्शाच्या आधारावर दोन समान स्पर्शांच्या कार्डांची जोडी बनवायला सांगावे.
- बालकांमध्ये टच कार्ड वितरित करावेत. त्यांना समान स्पर्शांचे कार्ड असलेल्या इतर मुलांसोबत जोड्या बनवायला सांगावे.
- टच कार्ड एका पिशवीत ठेवावे. बालकांना स्पर्शांच्या साहाय्याने एक मऊ आणि एक खरबरीत कार्ड शोधायला सांगावे.
- बालकांना एक-एक टच कार्ड दाखवून त्याचा स्पर्श करावा. तसा समान स्पर्श असलेल्या वर्गातील वस्तू शोधण्यास सांगावे किंवा या उलट वेगवेगळ्या वस्तू बालकांसमोर ठेवाव्यात. बालकांना त्या वस्तूंना स्पर्श करून ज्या वस्तू मऊ वाटतात, त्यांच्यासाठी सॉफ्ट/मऊ कार्ड आणि खडबडीत वाटणाऱ्या वस्तूसाठी रफ (खडबडीत) कार्ड दाखवायला सांगावे.

५) साहित्याचे नाव : मोजणीचे मणी

विकासक्षेत्र :

- **शारीरिक विकास** : सूक्ष्म स्नायूंचा विकास, हस्त-नेत्र समन्वय, ट्रायपॉड ग्रीप विकसित होते. (पेन्सिल, पेन हातात धरण्यासाठी तीन बोटांची पकड आवश्यक असते.)
- **बोधात्मक विकास** : रंगांची ओळख, संख्याज्ञान, लहान-मोठा वर्गीकरण

मोजणीचे मणी

साहित्याचा वापर :

- बालकांना वेगवेगळ्या रंगांचे मणी एकत्र मिसळून द्यावे आणि त्यांना रंगनिहाय मणी वेगळे करून वर्गीकरण करण्यास सांगावे.
- एका ओळीत रिकामे कप किंवा वाट्या ठेवाव्यात. बालकांना एकावेळी एका कपात एक किंवा दोन मणी ठेवून शर्यत पूर्ण करायला सांगता येईल.
- टॅगवर दिलेल्या संख्येनुसार बालकांना दोऱ्यांत मणी ओवायला सांगावे. नंतर हे मणी ओवताना विशिष्ट रंगाचे मणी ओवण्यास सांगता येईल.

- बालकांना तोंडी विशिष्ट एक अंकी संख्या सांगावी. त्या संख्येप्रमाणे टॅगची दोरी निवडायला सांगावे. निवडलेल्या टॅगच्या संख्येनुसार मणी ओवायला सांगता येईल.
- बालकांना दोऱ्यावरील टॅगप्रमाणे समान रंगाचे आणि संख्येचे मणी ओवण्यास सांगावे.
- बालकांना टॅगवरील फुलांच्या पाकळ्या मोजायला सांगावे, टॅगवर दिलेल्या फुलांच्या रंगाशी पाकळ्यांच्या संख्येइतके जुळणारे मणी दोऱ्यात ओवायला सांगावे.
- कमी-अधिक मणी असलेले दोन गट तयार करावेत. नंतर बालकांना अधिक मणी किंवा कमी मणी असलेला गट निवडण्यास सांगावे.
- बालकांचे छोटे गट करून प्रत्येकास समान संख्येचे मणी आणि एक दोरा द्यावा. वर्गातील सर्व बालकांना खेळ खेळण्याची संधी मिळेल, असे पाहावे.
- मणी गोळा करण्याची शर्यत-मणी आणि टॅग ओळीत ठेवावेत. बालकांना टॅग उचलून, सूचित संख्येचे मणी ओवून शर्यत पूर्ण करायला सांगावे.
- मोठ्या गटातील बालकांना दोन वेगवेगळ्या वाट्यांमधील मणी एकत्र करून मणी मोजायला सांगावे.
- प्रत्येक दोऱ्यात काही मणी ओवून मोठ्या गटातील बालकांना मोजण्यास सांगावे आणि टॅगवर लिहिलेली संख्या पूर्ण करण्यासाठी उर्वरित मणी दोऱ्यात ओवण्यास सांगावे.
- मोठ्या गटातील बालकांना टॅगवरील संख्येनुसार आणि विशिष्ट आकृतिबंधानुसार दोऱ्यात मणी ओवण्यास सांगावे.

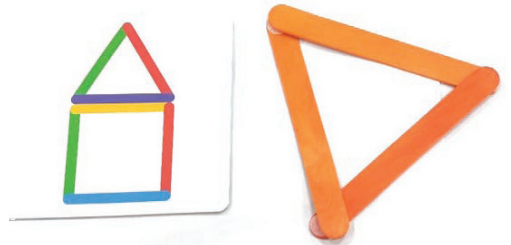
६) साहित्याचे नाव : आइस्क्रीमच्या काड्या

विकासक्षेत्र :

- **बोधात्मक विकास** : रंगाची ओळख, मोजणी, वर्गीकरण, कमी जास्त, आकृतिबंध, आकार

साहित्याचा वापर :

- बालकांना आइस्क्रीमच्या रंगीत काड्यांचे रंगांच्या आधारे वेगवेगळ्या रंगांमध्ये वर्गीकरण करायला सांगावे.
- बालकांना आइस्क्रीमच्या रंगीत काड्या आणि चित्रपॅटर्न कार्ड देऊन त्यांना कार्डावर दाखविलेली आकृती काड्या जोडून बनविण्यास सांगावे.

आइस्क्रीमच्या काड्या

- बालकांना आइस्क्रीमच्या रंगीत काड्या देऊन त्यांना त्यांच्या कल्पनेनुसार काड्या जोडून वेगवेगळे आकार बनविण्यास सांगावे.
- बालकांना कोणतीही एक संख्या सांगावी. समान संख्येच्या काड्या मोजून देण्यास सांगावे.
- बालकांना कप्याच्या बोर्डवर दिलेल्या रंगानुसार आइस्क्रीमच्या काड्या ठेवायला सांगावे.
- मोठ्या गटातील बालकांना क्रियाकार्डवर दाखवल्याप्रमाणे काड्यांपासून आकृत्या बनविण्यास सांगता येतील.
- बालकांना काड्यांच्या मदतीने मोजणी करण्याची संधी देता येईल.
- उपरोक्त कृती गटांमध्ये देखील करून घेता येतील.
- बालकांना काड्या द्या आणि मोजायला सांगा. त्यांना ठरावीक संख्येच्या काड्या बाजूला काढून उरलेल्या काड्या पुन्हा मोजायला सांगावे.
- बालकांना दोन रंगांच्या काड्या सम प्रमाणात देऊन एकास-एक संगती करण्यास सांगता येईल.
- बालकांना काड्यांच्या मदतीने आकृतिबंध तयार करण्यास सांगता येईल. जसे की, लाल-पिवळी-लाल-पिवळी काडी. दोन लाल-एक पिवळी, दोन लाल-एक पिवळी काडी इत्यादी
- दोन रंगांच्या काड्या विषम प्रमाणात देऊन एकास-एक संगती करण्यास सांगावे. यांतून कमी आणि जास्त प्रमाण समजण्यास मदत करता येईल.

७) साहित्याचे नाव : प्राण्यांच्या बोट बाहुल्या (फिंगर पपेट)

विकासक्षेत्र :

- भाषा विकास व साक्षरता विकास
- सौंदर्यात्मक आणि सांस्कृतिक विकास

प्राण्यांच्या बोट बाहुल्या

साहित्याचा वापर :

- प्राण्यांच्या बोट बाहुल्या वापरून बालकांना वेगवेगळ्या प्राण्यांच्या कविता म्हणून दाखवा आणि त्यांना तुमच्याबरोबर म्हणायला प्रोत्साहित करावे.
- बालकांना पाळीव प्राण्यांच्या बोट बाहुल्या दाखवाव्यात आणि त्यांना त्यांच्या राहण्याच्या जागेबद्दल सांगावे. त्यांना प्रत्येक प्राण्याचे आवाज किंवा हालचाली करून दाखविण्यास सांगावे. जसे की, ही गाय आहे. गाय गोठ्यात राहते, इत्यादी.
- गोष्ट, छोटे संभाषण, छोटे संवाद, गोष्टीचे नाट्यीकरण सादर करण्यासाठी प्राण्यांच्या बोट बाहुल्या वापराव्यात.

८) साहित्याचे नाव : कठपुतळी आणि बाहुली

विकासक्षेत्र :

- भाषा विकास व साक्षरता विकास
- सौंदर्यात्मक आणि सांस्कृतिक विकास

साहित्याचा वापर :

१) कठपुतळी :

- बालकांना वर्तुळात बसायला सांगावे. 'सर्कल टाइम' किंवा 'मुक्त गप्पा' यासाठी कठपुतळीचा वापर करावा.
- बालकांना कठपुतळी वापरून एखाद्या विषयावर बोलण्यास प्रोत्साहित करावे.
- कठपुतळी बाहुलीचा वापर करून कृतियुक्त गीत सादरीकरण, गोष्ट सांगणे व सादरीकरण करणे, संवाद व संभाषण, नक्कल करणे, यासाठी वापर करता येईल.
- कठपुतळीच्या मदतीने बालकांना स्वच्छतेच्या चांगल्या सवयी लावता येतील.
- सकाळी बालकांचे अंगणवाडीत स्वागत करण्यासाठी कधी-कधी कठपुतळीचा वापर करता येईल.

कठपुतळी

बाहुली

२) बाहुली :

- बालकांना अर्धवर्तुळात बसवावे. बाहुलीकडे बोट दाखवून बालकांना शरीराच्या वेगवेगळ्या भागांबद्दल सांगावे. बाहुलीचा वापर करून त्यांना आंघोळ कशी करावी किंवा हात कसे धुवावे, ते दाखवावे. आरोग्य, स्वच्छता आणि चांगल्या सवयींशी संबंधित संकल्पनांचा परिचय करून देण्यासाठी आपल्याला बाहुलीचा वापर करता येईल.
- बालकांना बाहुली वेगवेगळ्या जागेवर ठेवण्यास सांगावे; ज्याद्वारे आत-बाहेर, वर-खाली, मागे-पुढे या संकल्पना स्पष्ट होण्यास मदत होईल. जसे की, बाहुली खुर्चीवर ठेवा किंवा टेबलाखाली ठेवा.
- बालकांना अर्धवर्तुळात बसवावे. बाहुली अशाप्रकारे पकडा की, सर्व बालके ती पाहू शकतील. कपडे आणि त्यांचे महत्त्व याबद्दल बोलावे. बालकांना बाहुलीचे कपडे घालायची कृती करायला सांगावी. अशाच प्रकारे घरी ते स्वतःचे कपडे देखील घालू शकतात, असे त्यांना प्रोत्साहित करावे.

- 'पास द डॉल' हा खेळ खेळण्यासाठी बालकांना वर्तुळात बसवावे, संगीत सुरु करावे आणि बालकांना बाहुली एकाकडून दुसऱ्याकडे पुढे द्यायला सांगावी. एकदा संगीत थांबले की, ज्या बालकाकडे बाहुली आहे, त्याला त्याचे नाव सांगणे, आवडता खाऊ सांगणे, विशिष्ट अक्षराने सुरु होणारे शब्द सांगणे अशा कृती घेता येतील. एका वेळी एकाच प्रकारची कृती घ्यावी.
- बाहुलीघरात मुक्त खेळासाठी उपलब्ध करून द्यावी.

९) साहित्याचे नाव : कप्प्यांचा बोर्ड

विकासक्षेत्र :

- **बोधात्मक विकास :** विचारक्षमता विकसित होण्यास मदत व मोजणी.

साहित्याचा वापर :

- बालकांना ऑब्जेक्ट कार्डवरील वस्तूचा रंग ओळखायला सांगावे. त्यानंतर ते कार्ड समान रंगाच्या कप्प्यांत ठेवायला सांगावे.
- वर्गात वेगवेगळ्या ठिकाणी कलर ऑब्जेक्ट कार्ड आणि क्रेयॉन किंवा रंगीत खडू पसरून ठेवावेत. बालकांना समान रंगाचे ऑब्जेक्ट कार्ड आणि सामान रंगाचा खडू किंवा क्रेयॉन शोधून संबंधित कप्प्यात ठेवायला सांगावे.
- प्रत्येक कप्प्यास एक विशिष्ट संख्या दाखवावी, बालकांना गटात खडे, मणी उपलब्ध करून द्यावेत आणि संबंधित वस्तू मोजायला सांगाव्यात आणि त्यांना संबंधित क्रमांकाच्या कप्प्यात ठेवायला सांगावे.
- कप्प्याच्या बोर्डवर 'मोठे' आणि 'लहान' अशी लेबल्स लावावी. बालकांना एक ऑब्जेक्ट कार्ड निवडून ते योग्य कप्प्यात ठेवायला सांगावे. याच प्रकारे उपलब्ध ऑब्जेक्ट कार्डच्या मदतीने प्राणी, पक्षी; रंग; सजीव-निर्जीव; जड-हलके; फळे आणि भाज्या याप्रमाणे एका वेळी एका प्रकारचे वर्गीकरण करून घेता येईल.
- बालकांना मोजणीचे ऑब्जेक्ट कार्ड वाटावेत, सामान संख्येची कार्डे असलेल्या बालकांना गट बनवायला सांगावा. गट बनवून आपापली कार्डे संबंधित संख्येच्या कप्प्यात ठेवायला सांगावे.

कप्प्यांचा बोर्ड

- बालकांचे छोटे-छोटे गट करावेत. प्रत्येक गटात काही अक्षर कार्डे द्यावीत. ताईने विविध फळ्यांवर रंगीत खड्डूने वेगवेगळी अक्षरे लिहावीत. बालकांना ती अक्षरे शोधून त्याच रंगाच्या स्टिकर असलेल्या कप्प्यात ठेवायला सांगावीत.
- मोठ्या बालकांना मोजणीचे ऑब्जेक्ट कार्ड्स द्यावेत आणि त्यांना दिलेल्या अंकाच्या आधी येणाऱ्या अंकांचे कार्डे शोधून द्यायला सांगावे. याचप्रमाणे अंकाच्या नंतरच्या अंकांचे कार्डे शोधणे, दोन अंकांच्या मधल्या अंकांचे कार्डे शोधणे अशा कृती करून घ्याव्यात.
- बालकांना कोणतेही ५ मोजणीचे ऑब्जेक्ट कार्डे देऊन ते चढत्या क्रमाने किंवा उतरत्या क्रमाने मांडण्यास सांगावे.
- बालकांना कलर ऑब्जेक्ट कार्डे द्यावेत, बालकांना जुळणाऱ्या रंगांच्या ऑब्जेक्ट कार्डच्या जोड्या बनवायला सांगता येतील.
- बालकांना मोजणीची ऑब्जेक्ट कार्डे देऊन त्यांना समान संख्येचे संच तयार करण्यास सांगता येतील.
- बालकांना कोणतेही ऑब्जेक्ट कार्डे निवडण्यास सांगावे आणि कार्डवरील वस्तूचे नाव वापरून ३ ते ४ शब्दांचे छोटे वाक्य बोलण्याची संधी देण्यात यावी.

१०) साहित्याचे नाव : ध्वनी पेटी

विकासक्षेत्र :

- शारीरिक विकास
- सौंदर्यदृष्टीचा विकास
- भाषा विकास : श्रवणकौशल्य विकसित होण्यास मदत, श्रवणभेद.

ध्वनी पेटी

साहित्याचा वापर :

- बालकांना ध्वनी पेटी जोरात व हळू हलवायला सांगावे. असे केल्याने दोन्ही आवाजांत काय फरक आहे, ते त्यांना सांगून त्यांना बोलण्याची संधी द्यावी.
- प्रत्येक बालकाला एक ध्वनी पेटी द्यावी. त्यांना आवाज ऐकण्यास सांगावे आणि समान ध्वनी पेटी असलेल्या इतर बालकांसोबत जोडी बनविण्यास सांगावे.
- छोट्या गटात बालकांना एकत्र बसवावे. गटातील एका बालकास प्रत्येक ध्वनी पेटी वाजवायला सांगावे. नंतर त्यांना एकसारखे आवाज असलेल्या पेट्यांची जोडी बनविण्यास सांगावे. अशी संधी गटातील प्रत्येक बालकाला द्यावी.

- ध्वनी पेटीच्या साहाय्याने आवाजांचा विविध आकृतिबंध वाजवून दाखवावा. बालकांना त्याप्रमाणे समान आकृतिबंध वाजवायला सांगावे.

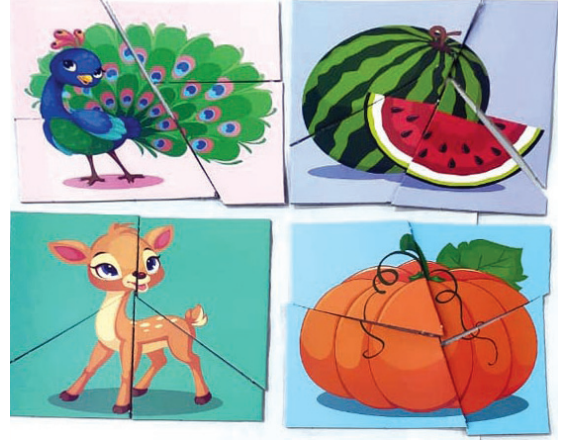
११) साहित्याचे नाव : चित्रकोडी

विकासक्षेत्र :

- बोधात्मक विकास : बौद्धिक विकास, भाषा विकास
- शारीरिक विकास : सूक्ष्म स्नायू विकास, हस्त-नेत्र समन्वय, दृष्टिभेद

साहित्याचा वापर :

- छोट्या गटातील बालकांना चित्रकोडी देऊन ती सोडवण्यास मदत करावी.
- बालकांना दोन गटांमध्ये विभाजित करून कोडी सोडवायला सांगावे. जो गट सगळ्यात आधी कोडे सोडवेल तो विजेता होईल. याचबरोबर कोडे सोडविल्यावर त्यावरील चित्रांबद्दल बालकांशी चर्चा करावी.
- दोन वेगवेगळ्या कोड्यांचे भाग मिसळा. बालकांना भाग वेगळे करून कोडी पूर्ण करण्यास सांगता येईल. हीच कृती दोन गटांत देखील घेता येईल. यासाठी एका गटात दोन चित्रकोडी मिसळून द्यावीत.

चित्रकोडी

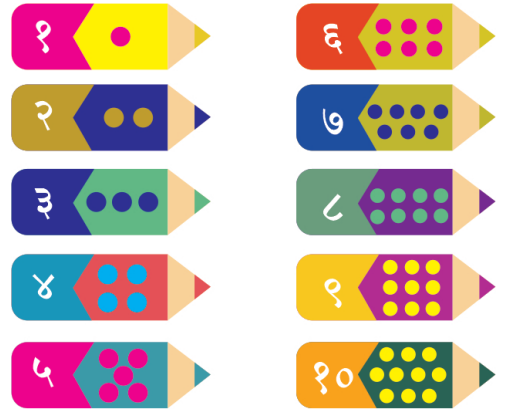
१२) साहित्याचे नाव : अंक कोडी

विकासक्षेत्र :

- बोधात्मक विकास : विचारशक्ती, संख्यासाक्षरता, साम्य भेद ओळखणे व मोजणी.

साहित्याचा वापर :

- बालकांना फासा टाकायला सांगावे. त्यांना फाशावरील ठिपके मोजण्यास सांगून त्याच संख्येचे दोन्ही तुकडे निवडून कोडे पूर्ण करायला सांगावे.

अंक कोडी

- बालकांना कोड्यातील डॉटची बाजू द्यावी व त्यावरील डॉट्स मोजायला सांगावे. डॉट्सच्या संख्येप्रमाणे टोकण, दगड, मणी, बिया मोजून कार्डावर ठेवायला सांगता येईल.
- बालकांसमोर कोड्यातील संख्येचा भाग ठेवून त्यांना दिलेल्या अंकाच्या आधी येणारे अंक ठेवायला सांगावे.
- बालकांना कोणतेही एक डॉट कार्ड दाखवावे व त्यावरील डॉट्स मोजायला सांगावेत. डॉट्सच्या संख्येप्रमाणे बालकांना एकमेकांबरोबर गट बनवायला सांगता येतील.
- बालकांना कोणतेही एक डॉट कार्ड घेण्यास सांगून कार्डावरील संख्येनुसार तितक्या वेळा ठरावीक क्रिया करायला सांगता येईल. जसे : पाच डॉट्स असतील तर पाच वेळा टाळ्या वाजवा किंवा तीन डॉट्स असतील तर तीन वेळा उड्या मारा इत्यादी.
- बालकांना फासा टाकायला सांगावे. फाशावरील संख्येनुसार समान संख्येचे डॉट कार्ड दाखवायला सांगावे.
- बालकांना कोणतेही डॉट कार्ड दाखवावे आणि त्यांना न मोजता कार्डावरील डॉट्सच्या संख्येचा अंदाज घेण्यास सांगावा. त्यानंतर प्रत्यक्ष डॉट्स मोजून दाखवावेत आणि त्यांचे उत्तर बरोबर होते की नाही, हे तपासावे.
- बालकांना दोन गटांत विभाजित करावे. अंक कोड्यांच्या संख्येची बाजू एका गटाला आणि डॉटची बाजू दुसऱ्या गटाला वितरित करावी. कुठलीही एक संख्या सांगावी. ती संख्या असलेली दोन्ही गटांतील बालके पुढे येऊन कोडे पूर्ण करतील.
- बालकांना कोणतेही ५ अंकांचे भाग देऊन ते त्यांना चढत्या किंवा उतरत्या क्रमाने मांडण्यास सांगावे.
- १ ते ५ डॉट कार्ड आणि ५ रंग कार्ड्स उलटी करून ठेवावीत. बालकांना एका वेळी एक डॉट कार्ड आणि एक कलर कार्ड उघडायला सांगावे. नंतर त्यांना डॉट कार्डवर दिलेल्या संख्येइतके रंग कार्डांशी जुळणाऱ्या रंगीत ऑब्जेक्ट कार्ड शोधायला सांगावे. उदाहरणार्थ, दोन डॉट कार्ड आणि लाल रंगाच्या कार्डासाठी बालक लाल रंग असलेली दोन ऑब्जेक्ट कार्ड्स निवडतील.
- मोठ्या गटातील बालकांना कोणतेही दोन डॉट कार्ड द्या. बालकांना दोन्ही कार्डावरील डॉट मोजून एकूण किती डॉट आहेत, याचे उत्तर द्यायला सांगावे.

१३) साहित्याचे नाव : रंग कोडी

विकासक्षेत्र :

➤ बोधात्मक विकास : साम्य भेद, रंगओळख.

साहित्याचा वापर :

• बालकांना कोणतेही ऑब्जेक्ट कलर कार्ड निवडण्यास सांगावे. त्यांना कार्डावरील वस्तूच्या रंगांचे दोन्ही तुकडे शोधून कोडे पूर्ण करण्यास सांगावे.

• बालकांना रंगांची कोडी सोडवायला सांगावे.

त्यानंतर त्यांना समान रंगांचे ऑब्जेक्ट कार्ड्स शोधून कोड्यांबरोबर ठेवायला सांगता येईल.

• बालकांना दोन गटांत विभाजित करावे. रंग कोड्यांच्या रंगाची बाजू एका गटाला आणि चित्राची बाजू दुसऱ्या गटाला वितरित करावी. कोणताही एक रंग सांगितला की, तो रंग असलेल्या दोन्ही गटांतील बालके पुढे येऊन कोडे पूर्ण करतील.

• रंग कोडे सोडविल्यानंतर बालकांना त्या रंगांच्या इतर वस्तूंची नावे किंवा वर्गातील संबंधित रंगांच्या वस्तू शोधून आणण्यास सांगावे आणि पुन्हा जागेवर ठेवण्यास सांगावे.

रंग कोडी

१४) साहित्याचे नाव : क्रिया कार्ड

विकासक्षेत्र :

➤ शारीरिक विकास : स्थूल स्नायूविकास, श्रवण कौशल्य.

➤ बोधात्मक विकास : सूचना समजणे व त्याचे पालन.

साहित्याचा वापर :

• सेविकेने वर्तुळाच्या मध्यभागी उभे राहावे आणि बालकांना तुमच्याभोवती धावण्यास सांगावे. 'डोंगराला आग लागली, पळा पळा पळा' असे

क्रिया कार्ड

म्हणत अचानक 'स्टॅच्यू' किंवा 'फ्रीझ' म्हणावे व कोणतेही एक क्रिया कार्ड बालकांना दाखवावे. बालकांना कार्डावरील क्रिया करायला सांगावी. असाच खेळ पुढे चालू ठेवावा.

- संगीत खुर्चीप्रमाणे प्रत्येक खुर्चीवर एक क्रिया कार्ड ठेवावे आणि संगीत सुरु करावे. संगीत बंद होताच बालकांना खुर्च्यासमोर थांबायला सांगून आपल्या समोरच्या खुर्चीवर ठेवलेल्या कार्डावर असलेली क्रिया करायला सांगावी. ज्याला खुर्ची मिळणार नाही, तो बाद होईल आणि इतर बालकांच्या खेळाचे निरीक्षण करेल. जो शेवटपर्यंत नाबाद राहील ते बालक जिंकेल.
- बालकांना कोणतेही एक क्रिया कार्ड निवडायला सांगावे. त्यानंतर त्यांना फासा टाकायला सांगावे. फाशावरील संख्येनुसार बालकांना तेवढे अंक मोजेपर्यंत क्रिया कार्डावरची क्रिया करायला सांगावे.
- प्रत्येकी ५ सेकंद तीन क्रिया कार्ड बालकांना दाखवावे आणि त्यांना दाखवलेल्या अनुक्रमाने क्रिया करण्यास सांगावे. यामुळे बालकांची स्मरणशक्ती वाढण्यास मदत होईल.
- जमिनीवर उडी मारून पोहचता येईल, अशा क्रमाने १ ते ५ क्रमांक लिहावेत. प्रत्येक क्रमांकावर वेगवेगळी क्रिया काडर्स ठेवावीत. बालकांनी पहिल्या क्रमांकापासून सुरुवात करून कार्डावरील कृती करायला सांगावी. नंतर त्यांना पुढील क्रमांकावर उडी मारून पुढील क्रिया करावी लागेल. अशाच प्रकारे त्यांना १ ते ५ सर्व क्रिया पूर्ण करण्यास सांगावे.
- जमिनीवर दिशा दाखवणारे बाण काढावेत. प्रत्येक बाणाच्या टोकाच्या बाजूस प्रत्येकी एक क्रिया कार्ड ठेवावे. बालकांना बाणाच्या दिशेने उड्या मारत जाऊन कार्डावरील कृती करायला सांगाव्यात.

१५) साहित्याचे नाव : पटावरील खेळ - सापशिडी व ट्रेझर हंट

विकासक्षेत्र :

- बोधात्मक विकास
- भाषा विकास
- सामाजिक व भावनिक विकास

साहित्याचा वापर :

१) सापशिडी :

- बालकांना फासा टाकायला सांगावे. फाशावरील संख्येनुसार सोंगटी पुढच्या घरात सरकवण्यास सांगावे. ज्या घरात सोंगटी पोहोचेल, तिकडे लिहिलेली सूचना बालकांना वाचून दाखवावी आणि त्याप्रमाणे कार्य करायला सांगावे.

ट्रेझर हंट

- बालकांना गटागटात पटावरील खेळ खेळण्यास संधी द्यावी.

२) ट्रेझर हंट :

- प्रत्येक बालकाला समान नाणी वाटावीत. प्रत्येक बालकाला क्रमाक्रमाने फासा टाकायला सांगावे. फाशावर असलेल्या संख्येइतक्या घरांनी सोंगटी पुढे नेण्यास सांगावी. ज्या घरात सोंगटी पोहोचेल, तिथे दिलेल्या सूचनेनुसार बालकांना नाणी द्यावी किंवा घ्यावी लागतील, हे समजून सांगावे. तसेच प्रत्येक घरात दिलेली सूचना वाचून दाखविण्यास मदत करावी. हा खेळ गटात घ्यावा. प्रत्येक गटाला हा खेळ खेळण्याची संधी देण्यात यावी.
- या खेळात नाणी म्हणून उपलब्ध करून देण्यात आलेल्या चकत्या मोजण्याची संधी देण्यात यावी. विशिष्ट रंगाच्या चकत्या/नाणी विशिष्ट संख्या सांगून मोजून देण्यास सांगावी.

१६) साहित्याचे नाव : आकार किट

विकासक्षेत्र :

- **बोधात्मक विकास** : आकाराची ओळख, रंगानुसार व आकारानुसार वर्गीकरण

साहित्याचा वापर :

- बालकांना कोणताही एक आकार दाखवावा. बालकांना दाखवलेल्या आकाराच्या रंगाचे इतर आकार शोधायला सांगावेत. त्यानंतर त्या आकारातील रंग दाखवून त्या रंगाचे विविध आकार दाखविण्याची संधी देखील द्यावी.
- बालकांना समान आकारांचे संच तयार करण्यास सांगावे. जसे की, सर्व वर्तुळ एकत्र आणि अर्धवर्तुळ एकत्र.
- बालकांना कोणताही एक आकार दाखवावा. त्यांना त्यांच्या आजूबाजूला समान आकाराच्या वस्तू शोधण्यास सांगावे. उदाहरणार्थ, चौरस आकार दाखवावा. बालके त्या चौकोनी आकाराला रुमाल किंवा चौकोनी पुस्तकाशी जुळवू शकतात.
- छोट्या गटात बालकांकडे सर्व आकार द्यावेत आणि त्यांना लहान ते मोठे किंवा मोठे ते लहान अशा क्रमाने आकार लावायला सांगावे.
- बालकांना दिलेल्या आकारांसह वेगवेगळ्या वस्तू बनवायला सांगावे. विविध आकार वापरून त्यांच्या कलात्मकतेप्रमाणे, घर, आइस्क्रीम कोन, बोट अशा विविध वस्तू ते बनवू शकतात का, ते पाहावे.

आकार किट

- फळ्यावर विविध आकारांपासून कॅटरपिलर काढून दाखवावे. बालकांजवळील विविध आकार चिकटवून त्यांना ती आकृती पूर्ण करायला सांगावे.
- बालकांना आकार वेगवेगळ्या जागेवर ठेवण्यास सांगावे. जसे की, लाल चौकोन खुर्चीवर ठेवा किंवा हिरवा त्रिकोण टेबलाखाली ठेवा. याप्रमाणे खाली-वर, जवळ-लांब, पुढे-मागे या संकल्पना अधिक दृढ करता येतील.
- फळ्यावर ५ पर्यंतची कोणतीही संख्या आणि आकार यांचे संयोजन लिहावे. बालकांना त्या आकाराचे दिलेले प्रमाण आकाराच्या मदतीने दाखवायला सांगावे. उदा. ३-०: तर बालक तीन वर्तुळे दाखवेल.
- कोणतेही ३ आकार आणि ३ क्रिया यांचे संयोजन करावे. जसे, वर्तुळ-१ उडी, त्रिकोण-३ टाळ्या आणि चौकोन - ४ बेडूक उड्या. त्यानंतर आकारांचे वेगवेगळ्याप्रकारे संयोजन करून दाखवावे आणि बालकांना संबंधित क्रिया करण्यास सांगाव्या.

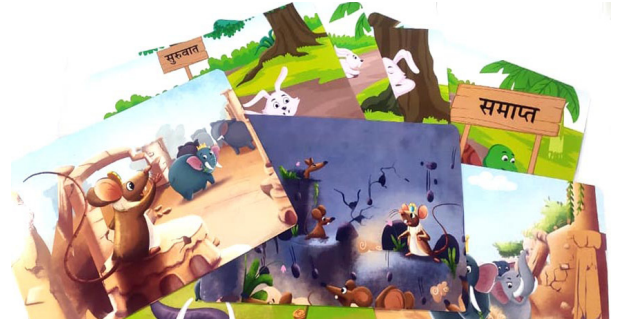
१७) साहित्याचे नाव : गोष्टीचे कार्ड

विकासक्षेत्र :

- भाषा विकास : श्रवण कौशल्य, संवाद कौशल्य, गोष्ट सांगणे, पूर्ण वाक्यात बोलावे.

साहित्याचा वापर :

- गोष्टीच्या कार्डावरील चित्रांचा वापर चित्रवर्णन करण्यासाठी करता येईल. बालकांना चित्राचे वर्णन करण्याची संधी द्यावी. चित्रवर्णन करण्यासाठी पूर्ण वाक्याचा वापर करण्यास सांगावे.
- चित्रातील पात्रांमध्ये काय संवाद सुरू असेल, याविषयी कल्पना करून त्याविषयी बोलण्यास सांगावे.
- गोष्टीच्या कार्डाच्या मदतीने बालकांना गोष्ट सांगावी. गोष्टीतील काही प्रसंग सांगून झाल्यावर त्या गोष्टीचा शेवट काय झाला असेल? किंवा पुढे काय झाले असेल, या विषयी कल्पना करून त्याविषयी बोलण्यास सांगावे. थोडक्यात गोष्ट पूर्ण करण्यास सांगावी.
- बालकांना गोष्टीचे कार्ड दाखवून कार्डावरील गोष्ट वाचून दाखवावी. गोष्ट बऱ्याचदा ऐकल्यावर अधून-मधून बालकांना कार्डाच्या मागे दिलेले प्रश्न विचारावेत. बालकांना प्रश्नांची उत्तरे द्यायला आणि गोष्ट सांगण्यास प्रोत्साहित करावे.

गोष्टीचे कार्ड

- गोष्टीच्या कार्डाच्या मागील बाजूला जिथे मजकूर असेल तो भाग बालकांना दाखवून लहान वयोगटातील बालकांना वेगवेगळी अक्षरे शोधण्यास सांगावे. मोठ्या वयोगटातील बालकांना दोन ते तीन-अक्षरी शब्द शोधायला सांगता येतील.

१८) साहित्याचे नाव : कवितेचे कार्ड

विकासक्षेत्र :

- **भाषा विकास** : कविता गायन, अक्षर, शब्द याची ओळख.

साहित्याचा वापर :

- कवितेचे कार्ड बालकांना दाखवावे. हावभाव आणि तालासुरात बालकांना कविता म्हणून दाखवावी. बालकांना एकसुरात कविता म्हणायला प्रोत्साहित करावे. त्यांना चित्रात दिसत असलेल्या पात्रांबद्दल प्रश्न विचारावेत.
- कवितेचे कार्डवरील चित्रांचा वापर चित्रवर्णन करण्यासाठी करता येईल. बालकांना चित्राचे वर्णन करण्याची संधी द्यावी. चित्रवर्णन करण्यासाठी पूर्ण वाक्याचा वापर करण्यास सांगावे.
- चित्रातील पात्रांमध्ये काय संवाद सुरू असेल, याविषयी कल्पना करून त्याविषयी बोलण्यास सांगावे.
- कवितेचे कार्डाच्या मदतीने हावभाव आणि तालासुरात बालकांना कविता म्हणून दाखवावी. बालकांना एकसुरात कविता म्हणायला प्रोत्साहित करावे.
- बालकांना कवितेचे कार्ड दाखवून कार्डवरील कविता वाचून दाखवावी. कविता बऱ्याचदा ऐकल्यावर व म्हटल्यावर अधूनमधून बालकांना कार्डाच्या मागे दिलेले प्रश्न विचारावेत. बालकांना प्रश्नांची उत्तरे द्यायला आणि कविता वाचण्यास प्रोत्साहित करावे.
- कवितेच्या कार्डाची मागील बाजूला जिथे मजकूर असेल तो भाग बालकांना दाखवून लहान वयोगटातील बालकांना वेगवेगळी अक्षरे शोधण्यास सांगावे. मोठ्या वयोगटातील बालकांना दोन ते तीन-अक्षरी शब्द शोधायला सांगता येतील.

कवितेचे कार्ड

१९) साहित्याचे नाव : प्राण्यांचे हेडबँड

विकासक्षेत्र :

- भाषा विकास : संवाद कौशल्य, श्रवण कौशल्य, गोष्ट सांगणे.

साहित्याचा वापर :

- बालकांना डोक्यावर प्राण्यांचे हेडबँड बांधायला द्यावेत. हेडबँडवरील प्राण्याप्रमाणे आवाज काढायला व हालचाल करायला सांगावे. जसे, माकडाचा हेडबँड असेल तर माकडासारख्या उड्या मारणे इत्यादी.
- बालकांना डोक्यावर प्राण्यांचे हेडबँड बांधायला द्यावेत. हेडबँड बांधून हावभावासह कविता म्हणायला सांगाव्यात. जसे, माकड - माकडे निघाली शिकारीला.... हत्ती - हत्तीदादा हत्तीदादा...
- बालकांना हेडबँडवरील प्राण्यांची गोष्ट सांगावी. त्यानंतर त्यांना हेडबँड घालून गोष्टीप्रमाणे अभिनय करायला प्रोत्साहित करावे. आवश्यकतेनुसार इतर प्राण्यांचे हेडबँड तयार करावेत.
- प्राण्यांचे हेडबँड घालून बालकांना प्राण्यांची शर्यत लावायला सांगावे. बालके प्राण्यांप्रमाणे उड्या मारून देखील शर्यत लावू शकतात.
- प्राण्यांचे हेडबँड घाला आणि बालकांना त्या प्राण्याबद्दल प्रश्न विचारा जसे की, तो कुठे राहतो, काय खातो इ. असेच विविध भाज्या, फळे, फुले यांचे देखील हेडबँड तयार करून वापरता येतील.

प्राण्यांचे हेडबँड

२०) साहित्याचे नाव : चित्रचर्चा कार्ड

विकासक्षेत्र :

- बोधात्मक विकास : संख्याज्ञान, लांब-जवळ, मोजणी
- भाषा विकास : चित्रवर्णन, संवाद, वाक्यरचना, शब्दसंपत्ती

चित्रचर्चा कार्ड

- बालकांना गटात विभागून प्रत्येक गटाला एक कव्हर मॅट द्यावी. एका पिशवीतून एक-एक अक्षर काढून समान अक्षर असलेल्या कव्हर मॅटवर ते अक्षरचिन्हांकित करण्यास सांगावे. सर्व अक्षरे प्रथम चिन्हांकित करणारा गट खेळ जिंकेल.
- ५ अक्षरे आणि ५ ऑब्जेक्ट कार्ड्सचा संच एकमेकांसमोर ठेवावा. बालकांना ते एकमेकांशी जुळवून जोड्या बनवायला सांगावे.
- बालकांना दोन गटांत विभाजित करावे. एका गटाला अक्षरे आणि दुसऱ्या गटाला ऑब्जेक्ट कार्ड द्यावीत. त्यांना जोडी जुळण्यास सांगावे आणि कव्हर मॅटवर अक्षरे चिन्हांकित करण्यास सांगावे.
- बालकांना कोणताही एक रंग सांगून त्या रंगाची अक्षरे निवडून कव्हर मॅटवर चिन्हांकित करायला सांगता येईल.
- बालकांना अक्षरे वितरित करावीत. वेगवेगळ्या वस्तू किंवा व्यक्तींची नावे सांगावीत. त्या नावाचे अक्षर ज्या मुलांकडे असेल, त्यांना ते अक्षर दाखवायला सांगावे.
- बालकांना तीन वेगवेगळी अक्षरे सांगावीत जसे की : ख, घ, च. अक्षरांना त्याच क्रमाने कव्हर मॅटवर शोधून चिन्हांकित करायला सांगावे.
- बालकांस एक अक्षर सांगावे, त्यास ते अक्षरकार्ड शोधून दाखविण्यास सांगावे. कार्ड शोधून दाखविल्यानंतर त्यास त्या अक्षराने सुरु होणारे शब्द किंवा त्या अक्षराने संपणारे शब्द सांगण्यास प्रोत्साहित करावे.

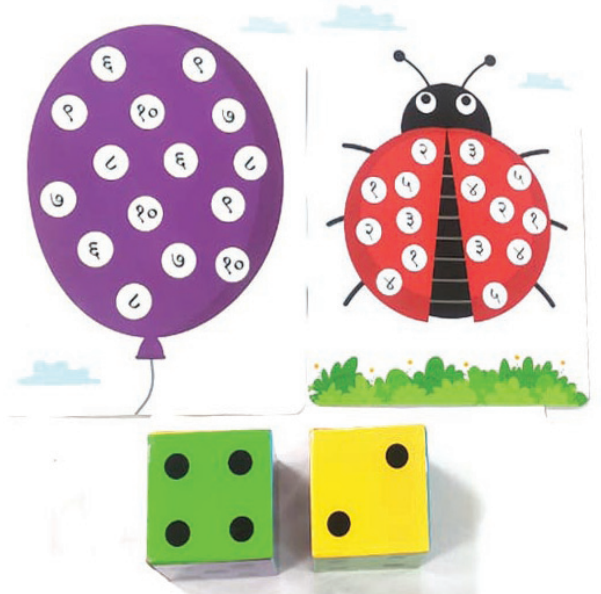
२२) साहित्याचे नाव : संख्या रोल व कव्हर मॅट

विकासक्षेत्र :

- **बोधात्मक विकास :** अंकज्ञान, मोजणी, एकास एक संगती

साहित्याचा वापर :

- बालकांना फासा टाकायला सांगावे. फाशावरील संख्या मोजून संख्येप्रमाणे कव्हर मॅटवर तोच अंक शोधायला सांगून आणि त्याला चिन्हांकित करायला सांगावे. हा खेळ बालकांचे गट तयार करून घेता येईल. गटातील प्रत्येक बालकाला एकानंतर एक फासा टाकायची संधी द्यावी.

संख्या रोल व कवर मॅट

- बालकांना कोणतेही डॉट कार्ड द्यावे. नंतर त्यांना डॉट मोजण्यास सांगावे. संख्येप्रमाणे कव्हर मॅटवर तोच अंक शोधायला सांगावे व सांगून चिन्हांकित करायलाही सांगावे.
- एखादी कृती ठरावीक वेळा करून दाखवावी. जसे की, तीन वेळा टाळ्या वाजविणे. तुम्ही कृती किती वेळा करता ते बालकांना निरीक्षण करून मोजायला सांगावे. कृती किती वेळा केली ते दर्शविणारी संख्या बालकांना कव्हर मॅटवर चिन्हांकित करायला सांगावे. हा खेळ देखील बालकांचा गट करून गटात घेता येईल.
- बालकांना विविध वस्तू जसे की, मणी, बिया, खडे इत्यादी मोजण्यासाठी द्यावेत. मोजणी करून आलेल्या संख्येप्रमाणे कव्हर मॅटवर तोच अंक शोधून त्याला चिन्हांकित करायला सांगावे.
- बालकांना डोळे बंद करून मॅटवरील कोणत्याही एका अंकावर बोट ठेवण्यास सांगावे नंतर त्यांना समान प्रमाणात मणी, दगड किंवा बिया मोजून ठेवण्यास सांगावे.
- बालकांना 'जादुई पिटाच्या'मधील कोणतेही ऑब्जेक्ट मोजणी कार्ड उचलण्यास सांगून त्या कार्डावरील वस्तूची संख्या मोजायला सांगावी. नंतर ती संख्या बालकांना कव्हर मॅटवर चिन्हांकित करायला सांगावी. हा खेळ मुलांचा गट बनवून देखील खेळला जाऊ शकतो. गटातील प्रत्येक बालकाला एकानंतर एक कार्ड निवडायची व हा खेळ खेळण्याची संधी देण्यात यावी.
- 'जादुई पिटाच्या'मधील एकाच रंगाच्या मणी, नाणी/चकत्या या कव्हर मॅटवरील समान अंकावर ठेवण्यास सांगावे. जसे की, सर्व ३ अंक लाल मण्याने चिन्हांकित करणे.
- 'जादुई पिटाच्या'मधील आइस्क्रीमच्या काड्यांच्या मदतीने देखील कव्हर मॅटवरील समान अंकांच्या जोड्या लावण्यास सांगता येईल.

२३) साहित्याचे नाव : शब्दनिर्मिती कार्ड

विकासक्षेत्र :

- **भाषा विकास** : अक्षर ओळख, शब्द वाचन, शब्दनिर्मिती, अक्षरध्वनी

साहित्याचा वापर :

- बालकांना शब्दकार्ड व अक्षरे द्यावीत. कार्डावरील चित्र त्यांना ओळखायला सांगावे. दिलेली अक्षरे वापरून चित्रासाठी शब्द बनविण्यास

सांगावे. याप्रमाणे लहान गटासाठी दोन अक्षरी तर मोठ्या गटासाठी तीन अक्षरी शब्द तयार करून घ्यावेत.

- चार ते पाच बालकांचा एक गट याप्रमाणे गट तयार करावेत. प्रत्येक गटाला काही अक्षरकार्ड द्यावीत. त्या अक्षरांपासून त्यांना अधिकाधिक शब्द बनविण्यासाठी सांगावे.
- बालकांना शब्दकार्डावर दिलेल्या चित्रातील एखादे अक्षर लावून द्यावे आणि उर्वरित शब्द त्यांना पूर्ण करण्यास सांगावे.
- चित्राच्या नावाच्या शब्दातील अक्षरांना उलट-सुलट लावावे आणि बालकांना उलट-सुलट अक्षरांना क्रमवार लावून शब्द बनवायला सांगावेत.
- बालकांना एखाद्या अक्षरापासून सुरु होणारे विविध शब्द सांगण्यास सांगावे. त्यांपैकी जे शब्द अक्षरकार्डापासून तयार करता येतील ते तयार करण्याची संधी द्यावी.
- चित्र शब्दकार्डवर तयार केलेल्या अक्षरांतील सुरुवातीचे अक्षर किंवा शेवटचे अक्षर असे देखील विचारता येईल.

२४) साहित्याचे नाव : हुला हूप

विकासक्षेत्र :

- **शारीरिक विकास** : हस्तनेत्र समन्वय, सूक्ष्म व स्थूल स्नायूंचा विकास.
- **बोधात्मक विकास** : अक्षर ओळख, संख्याज्ञान.

साहित्याचा वापर :

- 'हुला हूप' जमिनीवर ठेवून बालकांना सूचनेनुसार 'हुला हूप'च्या आत किंवा बाहेर उडी मारण्यास सांगता येईल.
- जमिनीवर दोन रेषा आखाव्यात एक सुरुवातीची आणि थोड्या अंतरावर अंतिम रेषा आखावी. बालकांना पिटान्यात दिलेला चेंडू 'हुला हूप'ने खेचत सुरुवातीपासून शेवटपर्यंत न्यायला सांगावे.
- मोठ्या बालकांसाठी धावण्याच्या शर्यतीसाठी ट्रॅकवर एक लहान टेबल, खुर्ची आणि 'हुला हूप' यासारखे काही अडथळे ठेवावे. बालकांना टेबलवरून उडी मारायला सांगावी

हुला हूप

आणि खुर्चीच्या खालून जायला सांगावे नंतर त्यांना स्वतःला 'हुला हूप'मधून पार करून शर्यत पूर्ण करावी लागेल अशा पद्धतीने खेळाचे आयोजन करावे.

- 'हुला हूप' धरा आणि बालकांना 'हुला हूप'मधून चेंडू फेकण्यास सांगावा. प्रत्येक फेरीनंतर हुला हूप आणि मुलांमधील अंतर वाढवावे. आपल्याला या खेळाच्या, जवळ व थोडे लांब या संकल्पना स्पष्ट करता येतील.
- बालकांना 'हुला हूप' कंबरेभोवती गोल फिरविण्याचा प्रयत्न करायला सांगावे. प्रयत्नाने बालकांना हे करता येईल.
- 'हुला हूप' धरावे आणि बालकांना 'हुला हूप'मधून पलीकडे जायला सांगावे.
- 'हुला हूप' स्वतः भोवती पास करत बालकांना एका टोकापासून दुसऱ्या टोकापर्यंत जाण्यास सांगता येईल.
- ४ ते ५ बालकांचे गट बनवावा. त्यांना एका रांगेत उभे राहण्यास सांगावे. पहिले बालक 'हुला हूप' मधून जाईल व 'हुला हूप' खाली ठेवेल. शेवटी असलेले बालक मागून पुढे पहिल्या स्थानावर येऊन तीच कृती करेल. अशा तऱ्हेने सर्व बालके शर्यत पूर्ण करतील.

२५) साहित्याचे नाव : चेंडू

विकासक्षेत्र :

- **शारीरिक विकास** : फेकणे, झेलणे, पकडणे, सूक्ष्म स्नायूविकास व हस्त-नेत्र समन्वय.
- **सामाजिक, भावनिक, नैतिक विकास** : सोबत्याबरोबर चेंडू खेळणे, आपली वेळ येण्याची वाट बघणे. लहान सूचनांचे पालन करणे, खेळून झाल्यावर खेळणी जागेवर ठेवणे.

चेंडू

साहित्याचा वापर :

- चेंडूचा वापर बालकांना खेळणे, फेकणे, झेलणे, किक मारणे यांसाठी करता येईल. यासाठी बालकांच्या छोट्या गटात किंवा जोडीजोडीने सदर कृती करून घेता येईल.
- दोन्ही बाजूंनी उघडे असलेले एक खोके घेऊन बालकांना अशाप्रकारे चेंडू फेकण्यास सांगावे की, खोक्याच्या एका बाजूने फेकलेला चेंडू दुसऱ्या बाजूने बाहेर पडेल.
- पेग बॉक्स किंवा दोन्ही फासे एकावर एक जमिनीवर उभे ठेवावे. बालकांना चेंडू मारून पेग बॉक्स किंवा दोन्ही फासे पाडायला सांगावे.

- **पास दि बॉल :** बालकांना वर्तुळात बसवावे, संगीत सुरु करून बॉल पास करायला सांगावे. संगीत थांबल्यावर, बॉल जवळ असलेल्या बालकाला वर्तुळाच्या मध्यभागी यायला सांगावे आणि गाणे, नृत्य, दिलेल्या अक्षराने सुरु होणारे शब्द, आवडता खाऊ, झाडाचे, भाजी किंवा फळाचे नाव सांगण्यास सांगावे, इत्यादी पैकी कोणतीही एक क्रिया करण्यास सांगावी. यानंतर ते बालक उर्वरित खेळातून बाहेर होईल. सगळ्यात शेवटी नाबाद राहणारे बालक खेळ जिंकेल.
- एक खोके किंवा बादली एका लहान स्टूलवर ठेवावी. बालकांना थोड्या अंतरावर उभे राहून बॉल खोक्यात किंवा बादलीत फेकायला सांगावे. प्रत्येक फेरीनंतर खोके आणि मुलांमधील अंतर वाढवावे.
- बालकांना वर्तुळात उभे करावे. प्रत्येक बालकाला एक क्रमांक द्यावा. नंतर कोणताही एक क्रमांक सांगावा आणि पहिल्या बालकाला त्या क्रमांकाच्या बालकाकडे बॉल फेकायला सांगावे. अशा प्रकारे बालकांना सांगितलेल्या क्रमांकाप्रमाणे एकमेकांकडे बॉल फेकायला सांगावे.
- बालकांना त्यांच्या पायांमध्ये बॉल धरून, एका टोकापासून दुसऱ्या टोकापर्यंत जायला सांगावे.
- प्लॅस्टिकच्या रिकाम्या बाटल्या किंवा कागदाचे ग्लास जमिनीवर लावावे. बालकांना बॉलच्या साहाय्याने ते पाडायला सांगावे. एका बॉलमध्ये जो जास्त बाटल्या किंवा ग्लास खाली पाडेल तो जिंकेल.
- बालकांना दोन गटांत विभाजित करावे. बॉल मध्यभागी ठेवावा. दोन्ही गट एक बालक एका वेळी येईल आणि बॉल घेण्याचा प्रयत्न करेल.
- बालकांच्या जोड्या बनवाव्यात. त्यांना हात न लावता डोक्याच्या साहाय्याने बॉल धरून अंतिम रेषेपर्यंत जायला सांगावे.

२६) साहित्याचे नाव : इमोशन बोर्ड

विकासक्षेत्र :

- सामाजिक भावनिक व नैतिक विकास : भावनांची ओळख, भावनांना प्रतिसाद

साहित्याचा वापर :

- इमोशन बोर्ड वापरून वेगवेगळ्या भावना दर्शविण्यासाठी बालकांना चेहऱ्यावरील वेगवेगळे हावभाव बनवण्यास सांगावे.
- आपल्या चेहऱ्यावर वेगवेगळे भाव आणून बालकांना दाखवावे जसे की : हसणे, रडणे, रागावणे इत्यादी. बालकांना ते ओळखून इमोशन बोर्डवर त्यासारखाच चेहरा तयार करायला सांगावे.

- या क्रियेसाठी बालकांना एक विशिष्ट परिस्थिती सांगावी. जसे की : त्यांचं आवडतं खेळणं तुटले, किंवा त्यांना नवीन भेटवस्तू मिळाली इत्यादी. त्या परिस्थितीत त्यांना कसे वाटेल, याचा विचार करून त्याप्रमाणे इमोशन बोर्डवर चेहरा बनवण्यास सांगता येईल.
- इमोशन बोर्डवर वेगवेगळे हावभाव बनवावे आणि बालकांना त्या भावनांबद्दल सांगावे. बालकांना त्यांच्या चेहऱ्यावर तसे भाव करायला सांगावेत.

जादुई पिटान्यातील खेळणी वापरण्यासंदर्भात घ्यावयाची काळजी पुढीलप्रमाणे :

- जादुई पिटान्यातील खेळण्यांचा अध्ययन निष्पत्तीनिहाय विचार करून वापराचे नियोजन करावे.
- त्यामधील कोणतीही खेळणी तुटलेली अथवा खराब झालेली असल्यास ती ताबडतोब दुरुस्त करून घ्यावीत.
- साहित्य व खेळणी नियमित स्वच्छ करावीत.
- ही खेळणी हाताळत असताना बालकांना कोणत्याही प्रकारची इजा होणार नाही या संदर्भात दक्षता घ्यावी.
- जादुई पिटान्यातील खेळण्यांवरच संपूर्णतः अवलंबून न राहता स्थानिक साहित्याचा वापर करून काही खेळणी तयार करता येत असतील तर तयार करावीत.
- येथे दिलेल्या बाबी या केवळ नमुना व मार्गदर्शक स्वरूपातील आहेत. आपण आपल्या कल्पनेनुसार सदर खेळण्यांचा अधिक रचनात्मक वापर करण्याचा प्रयत्न करावा.
- आपण कोणत्याही खेळण्याचा नावीन्यपूर्ण उपयोग केल्यास आपल्या इतर अंगणवाडी सेविका व सहकाऱ्यांना तो अनुभव सांगावा. जेणेकरून त्याही तुमच्याप्रमाणे रचनात्मक विचार करून साहित्याचा पुरेपूर वापर करू शकतील.

संदर्भ :

- १) शिक्षक मार्गदर्शिका (२०२४). महाराष्ट्राचा जादुई पिटारा, महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद, मुंबई.
- २) Jaadui Pitara User Manual - Learning Teaching Material for the Foundational Stage (July 2023). National Council of Educational Research and Training, New Delhi.
- ३) DIKSHA App : <https://play.google.com/store/apps/details?id=in.gov.diksha.app&hl=en&gl=US>

डिजिटल संदर्भ :

- १) NCERT मार्फत विकसित ई-जादुई पिटारा : मोबाइल ॲप.
- २) SCERT, Maharashtra, Pune You-tube channel.

ई-जादुई पिटारा : मोबाइल ॲप

'ई-जादुई पिटारा' हे NCERT आणि भारत सरकारच्या शिक्षण मंत्रालयाच्या पुढाकाराने विकसित केलेले एक बहुउद्देशीय ॲप आहे. हे ॲप विशेषतः ३ ते ८ वर्षे वयोगटातील बालकांच्या शिक्षणाशी संबंधित प्रामुख्याने पालक, शिक्षक आणि शिक्षणप्रेमींसाठी तयार करण्यात आले आहे. या ॲपचा उद्देश राष्ट्रीय शिक्षण धोरण - २०२० (NEP - 2020) च्या मार्गदर्शक तत्वांनुसार खेळ आणि अनुभवात्मक शिक्षणाचा अवलंब करणे हा आहे.

ई-जादुई पिटाराची वैशिष्ट्ये :

- **आशयाचा खजिना :**

या ॲपमध्ये बडबडगीते, गाणी, कथा, कोडी, फ्लॅशकार्ड्स, ऑडिओबुक्स आणि खेळणी यांसारख्या विविध सामग्रीचा समावेश आहे, जे बालकांना शिकताना आनंद देतात.

- **कथात्मक आणि संवादात्मक AI आधारित चॅटबॉट :**

- १) कथा सखी : आपण सुचविलेल्या विषयावर बालकांसाठी कथा सांगते.
- २) पेरंट तारा : पालकांनी विचारलेल्या प्रश्नांना उत्तर देते किंवा सल्ला देते.
- ३) टीचर तारा : शिक्षकांसाठी क्रियाशील शैक्षणिक उपाय सुचवते.

- **बहुभाषिक समर्थन :**

या ॲपमध्ये विविध भाषांमध्ये सामग्री उपलब्ध आहे, जेणेकरून बालकांना त्यांच्या मातृभाषेतून शिकणे सोपे जाईल.

- **संवादात्मकता :**

ॲपद्वारे AI बॉट्स, व्हॉट्सॲप (WhatsApp), टेलिग्राम (Telegram) आणि IVRS च्या माध्यमांतून सहज उपलब्ध आहेत.

ई-जादुई पिटाराची उपलब्धता :

- **मोबाइल ॲप :**

ई-जादुई पिटारा अँड्रॉइड आणि iOS मोबाइलसाठी उपलब्ध आहे.

डाउनलोडसाठी : ई-जादुई पिटारा (<https://bit.ly/e-Jaadui-Pitara>).

- **WhatsApp आणि Telegram बॉट्स :**

WhatsApp नंबर : ९५९९९६९४४५

Telegram : [[@eJaaduiPitara_bot](https://t.me/eJaaduiPitara_bot)](https://t.me/eJaaduiPitara_bot)

- **IVRS सेवा :**

१५१०८ या क्रमांकावर कॉल करून कथा, गाणी आणि प्रश्न ऐकता येतात.

- **अधिकृत संकेतस्थळ :**

eJaaduiPitara(<https://ejaadupitara.ncert.gov.in>).

ई-जादुई पिटाऱ्याचे शिक्षणक्षेत्रासाठी फायदे :

- **बालकांचा सर्वांगीण विकास :**

शारीरिक, मानसिक, भावनिक आणि सामाजिक दृष्टिकोनातून बालकांची प्रगती साधण्यासाठी मदत होईल.

- **राष्ट्रीय शिक्षण धोरण - २०२० (NEP - 2020) नुसार शिक्षण :**

केवळ पुस्तकी शिक्षणाऐवजी अनुभवात्मक आणि सर्जनशील पद्धतींचा अवलंब करणे शक्य होईल.

- **पालक व शिक्षकांसाठी मार्गदर्शन :**

शिक्षण अधिक आनंददायी आणि प्रभावी करण्यासाठी संसाधने उपलब्ध होतील.

ई-जादुई पिटारा ही केवळ शिक्षणासाठी नवकल्पना नसून, पायाभूत शिक्षणाच्या टप्प्यावर एक क्रांतिकारी पाऊल आहे, जे बालकांसाठी आनंददायी, संवादात्मक आणि अनुभवात्मक शिक्षणाचा नवा मार्ग दर्शविते.

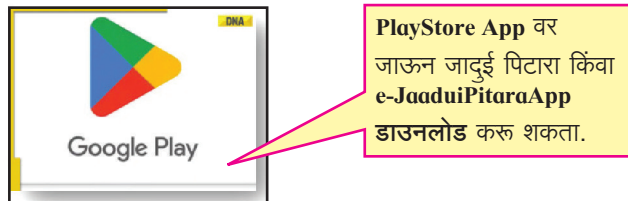
ई-जादुई पिटाऱ्याचा वापर :

- ई-जादुई पिटारा डाउनलोड करण्याची प्रक्रिया खालीलप्रमाणे :

- तुम्ही QR कोड स्कॅन करून App डाउनलोड करू शकता किंवा PlayStoreApp वर जाऊन अॅप डाउनलोड करू शकता.

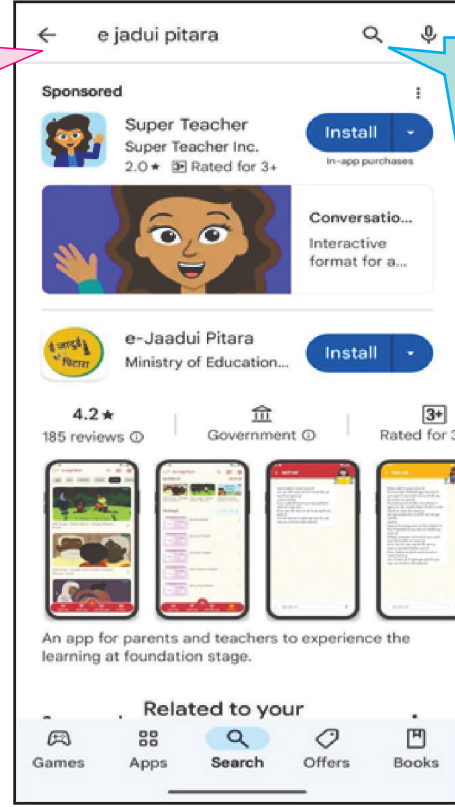
किंवा PlayStore App

Step 1 :

Play Store App
Open करावे. त्यामध्ये
e-JaduiPitara असे
टाईप करून सर्च करावे.

ejaduipitara टाईप
करून सर्च बटणवर
क्लिक करावे.

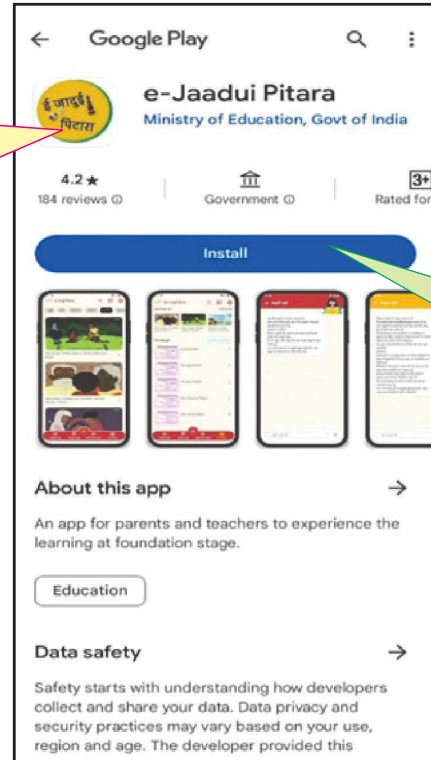

सर्च
बटण

Step 2 :

e-JaaduiPitara
- App डाउनलोड
करावे. (Install
करावे.)

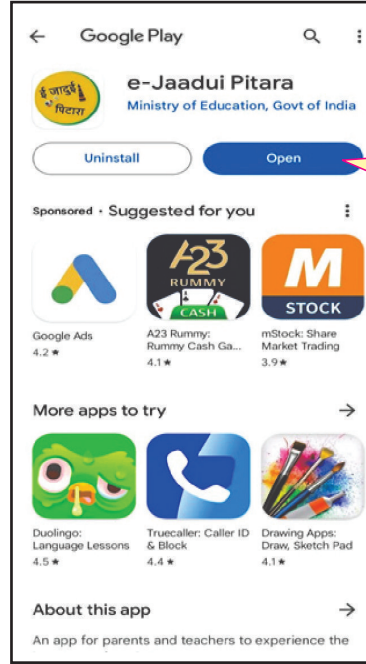
सर्च केल्यानंतर
तुम्हाला PlayStore
मधून अशा प्रकारे
e-JaaduiPitaraApp
डाउनलोड करावे.

Install चे बटण
क्लिक करून
डाउनलोड करावे.

Step 3 :

e-Jadui Pitara – App डाउनलोड केल्यानंतर जादुई पिटारा Application Open करावे.

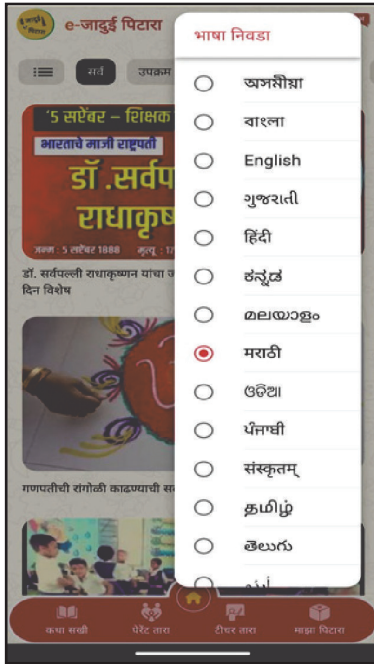
Install झाल्यानंतर तुम्हांला **Open** चे बटण पाहायला मिळेल त्यावर क्लिक करून App Open करावे.

Step 4 :

App उघडल्यावर तुम्हांला अशा पद्धतीचा इंटरफेस पाहायला मिळेल यामध्ये उजव्या कोपऱ्याला तुम्हाला आपली भाषा निवडायचा पर्याय दिलेला आहे.

भाषा निवडण्याच्या पर्यायावर क्लिक करावे.

- तुम्ही बघू शकाल येथे १४ प्रकारच्या भाषा दिल्या गेल्या आहेत. तुम्ही ज्या भाषेत शिकवता, त्या भाषेची निवड करावी. उदा. मराठी

- उपक्रम शोधून बघायचे असल्यास खाली दिलेल्या पर्यायांचा तुम्हांला उपयोग होतो.

यामध्ये तुम्हांला जे शिकवायचे किंवा बघायचे असेल ते तुम्ही सर्च करू शकता. उदा. गाणी, कविता, कथा इत्यादी.

या तीन लाईन्सच्या बटणावर क्लिक केल्यावर तुम्हांला १२ प्रकारच्या श्रेणी दिसतात.

सर्व श्रेणी

- १२ प्रकारचे श्रेणींमधील कोणत्याही श्रेणीची निवड करू शकता.

यामध्ये तुम्हांला सर्व श्रेणींचे वेगवेगळे पर्याय आडव्या क्रमाने दिलेले आहेत. उदा. उपक्रम, कथा, यमक गाणी इ.

उपक्रम हा शिकवण्याची पहिली श्रेणी आहे. तसेच आपण बाकीच्या श्रेणी पण बघू शकता. उदा. कथा, यमक, गाणी इत्यादी

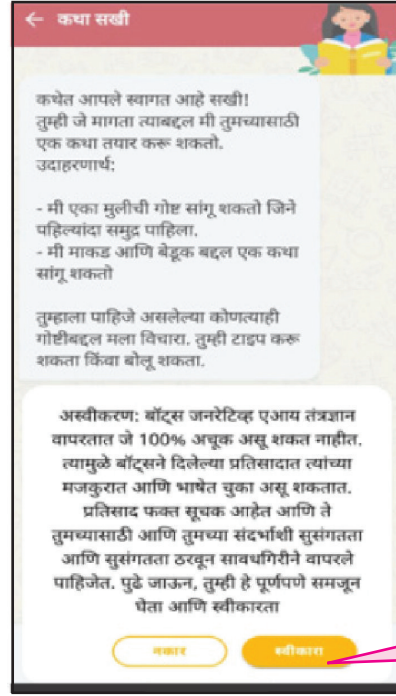

- यामध्ये खाली तुम्ही बघू शकता की, त्यामध्ये कथा सखी, पेरेंट तारा, टीचर तारा आणि माझा पिटारा असे ४ पर्याय दिलेले आहेत.

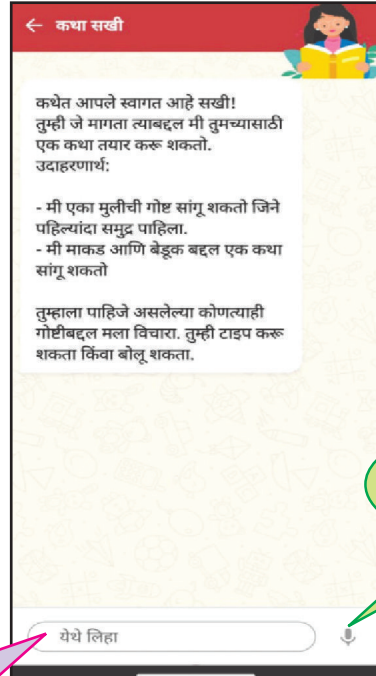
कथा सखी, पेरेंट तारा, टीचर तारा, माझा पिटारा

- खालच्या बाजूस कथा सखीमध्ये दोन पर्याय पाहायला मिळतात. या दोनपैकी एक पर्याय निवडण्यासाठी येतो तो स्वीकारायचा आहे. (टीप : नकार आणि स्वीकारा पर्याय कथा सखी, पेरेंट तारा, टीचर तारा एकदाच सुरुवातीला येतो सर्वांनी स्वीकार हा पर्याय निवडावा.)

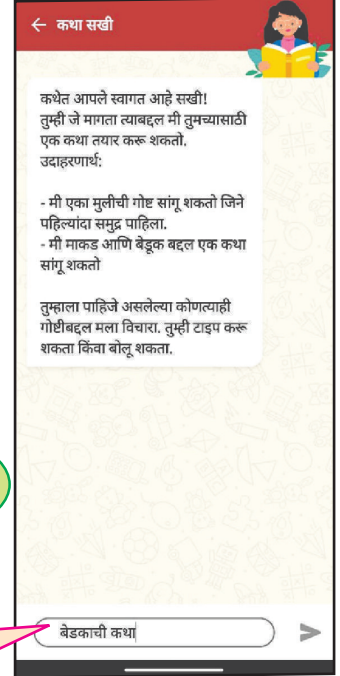

- स्वीकार केल्यानंतर खालीलप्रमाणे विंडो ओपन होते. त्यामध्ये आपण येथे लिहा हा पर्याय दिसतो त्यावर क्लिक करून तुम्ही गोष्टीसाठी सर्च करू शकता.

१) कथा सखी

या चिन्हावर क्लिक करून तुम्ही बोलून सर्च करू शकता.

गोष्टीचे नाव येथे टाईप करून देखील तुम्ही सर्च करू शकाल.

गोष्टीचे नाव लिहून झाल्यावर येथे क्लिक करून सर्च करू शकता.

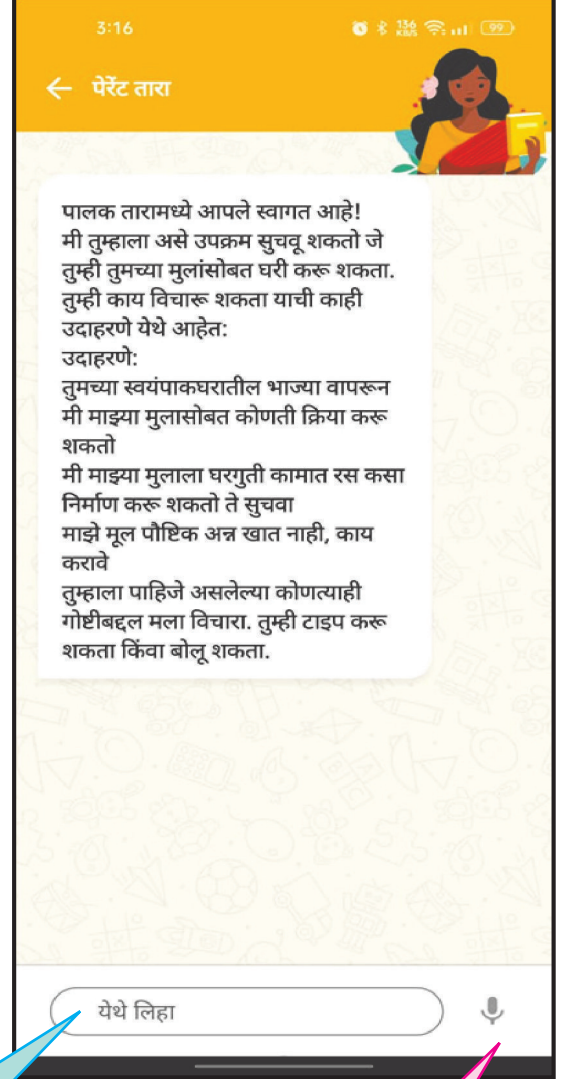
२) पेरेंट तारा

- खाली दिलेल्या 'पेरेंट तारा' यामध्ये पालकांना मुलांसोबत घरी करण्याचे उपक्रम दिलेले आहेत.

पेरेंट तारावर क्लिक करावे.

या ठिकाणी क्लिक करून टाईप करून तुम्ही सर्च करू शकता.

या चिन्हावर क्लिक करून तुम्ही बोलून सर्च करू शकता.

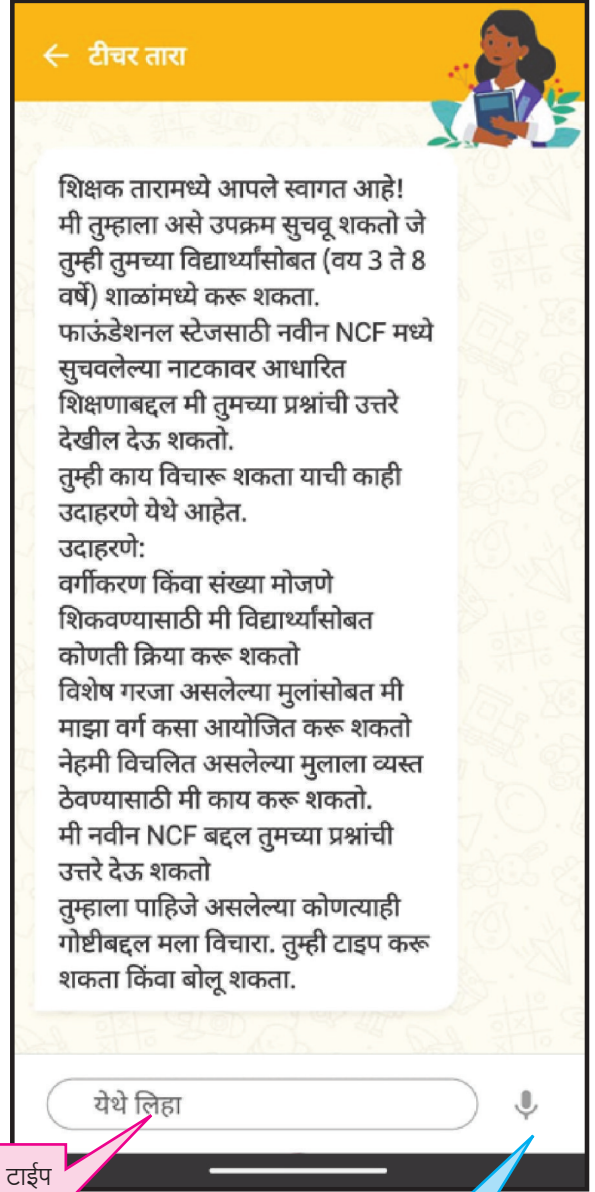
३) टीचर तारा

यामध्ये तुम्हांला टीचर तारा या पर्यायावर क्लिक करायचे आहे.

या पर्यायावर टाईप करून, क्लिक करून तुम्ही सर्च करू शकता.

या चिन्हावर क्लिक करून तुम्ही बोलून सर्च करू शकता.

शिक्षक तारामध्ये आपले स्वागत आहे!
मी तुम्हाला असे उपक्रम सुचवू शकतो जे तुम्ही तुमच्या विद्यार्थ्यांसोबत (वय 3 ते 8 वर्षे) शाळांमध्ये करू शकता.
फाऊंडेशनल स्टेजसाठी नवीन NCF मध्ये सुचवलेल्या नाटकावर आधारित शिक्षणाबद्दल मी तुमच्या प्रश्नांची उत्तरे देखील देऊ शकतो.
तुम्ही काय विचारू शकता याची काही उदाहरणे येथे आहेत.
उदाहरणे:
वर्गीकरण किंवा संख्या मोजणे शिकवण्यासाठी मी विद्यार्थ्यांसोबत कोणती क्रिया करू शकतो विशेष गरजा असलेल्या मुलांसोबत मी माझा वर्ग कसा आयोजित करू शकतो नेहमी विचलित असलेल्या मुलाला व्यस्त ठेवण्यासाठी मी काय करू शकतो. मी नवीन NCF बदल तुमच्या प्रश्नांची उत्तरे देऊ शकतो तुम्हाला पाहिजे असलेल्या कोणत्याही गोष्टीबद्दल मला विचारा. तुम्ही टाईप करू शकता किंवा बोलू शकता.

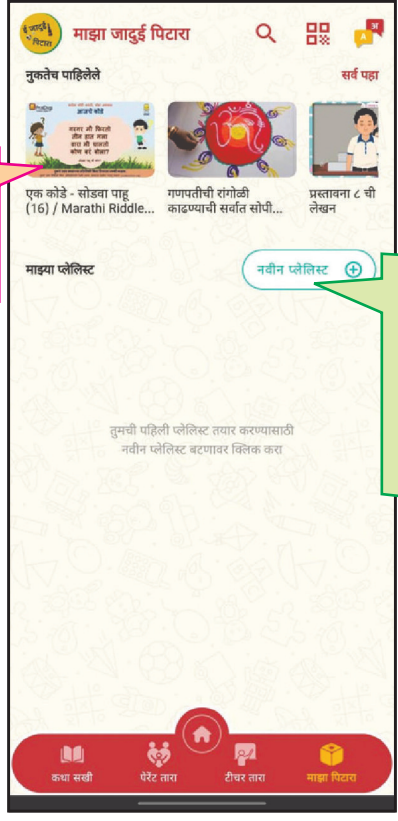
येथे लिहा

४) माझा पिटारा

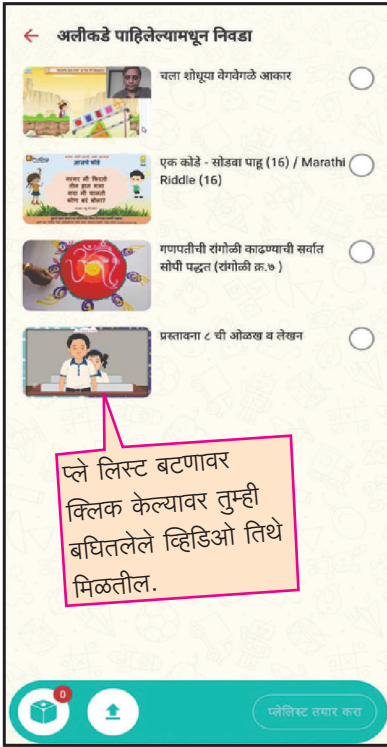

यामध्ये तुम्हांला तुम्ही बघितलेले उपक्रम दिसतात

माझा पिटारा या पर्यायावर क्लिक करावे.

यावर क्लिक केल्यावर तुम्ही तुमची स्वतःची नवीन प्लेलिस्ट करू शकाल. नवीन प्लेलिस्ट पर्यायावर क्लिक करा.

प्लेलिस्ट बटणावर क्लिक केल्यावर तुम्ही बघितलेले व्हिडिओ तिथे मिळतील.

प्लेलिस्ट बनवत असताना आपल्याला ज्या उपक्रमाची व्हिडिओ प्लेलिस्टला ठेवायची असेल तिला क्लिक (select) करून घ्यावे.

यामध्ये प्ले लिस्टचे नाव टाईप करायचे आहे.

आपण पाहू शकाल की, प्ले लिस्ट बनलेली आहे या बटणावर क्लिक करून तुम्ही तुमची प्ले लिस्ट बघू शकाल.

Select करून झाले की, आपली प्ले लिस्ट जतन करा. या बटणावर क्लिक करायचे आहे.

होम बटणावर क्लिक करून तुम्ही परत जाऊ शकता.

➤ तुम्हाला परत होम पेजला जायचे असल्यास तुम्ही खाली दिलेल्या होम या बटणावर क्लिक करावे.

डिजिटल संदर्भ :

- १) NCERT मार्फत विकसित ई-जादुई पिटारा : मोबाइल ॲप.
- २) SCERT, Maharashtra, Pune You-tube channel.

प्रिय ताई, आपण आपल्या अंगणवाडीतील बालकांना पुढील बाबी समजून सांगूया...

प्रिय बाल मित्र-मैत्रिणींनो,

जर तुम्हांला कोणी अयोग्य रीतीने स्पर्श केल्यामुळे तुम्ही अस्वस्थ झाला असाल, तर तुम्ही अजिबात गप्प बसू नका. असे झाल्यास, तुम्ही खालील गोष्टी करणे आवश्यक आहे.

- १) स्वतःला दोष देऊ नका.
- २) तुमचा ज्यांच्यावर विश्वास आहे, त्यांना घडलेल्या घटनेबद्दल सांगा.
- ३) तुम्ही पोक्सो ई-बॉक्सद्वारे हक्क संरक्षणासाठी स्थापन केलेल्या राष्ट्रीय आयोगाला देखील कळवू शकता.

जेव्हा तुम्हांला कोणी अयोग्यरीत्या स्पर्श करतात, तेव्हा तुम्हांला वाईट वाटू शकते, तुम्ही गोंधळून जाऊ शकता, तुम्हांला असाहाय्य वाटू शकते, पण तुम्हांला 'वाईट' वाटण्याचं काहीच कारण नाही, कारण यात तुमचा दोषच नाही.

हे बटण दाबा.

POCSO हा e-box ncpcc@gov.in या वेबसाईटवर उपलब्ध आहे.

जर तुमचे वय १८ वर्षांपेक्षा कमी असेल आणि तुम्हांला कोणी त्रास दिला असेल आणि तुम्ही गोंधळलेले असाल, पीडित असाल किंवा तणावात असाल अथवा अशा प्रकारचा त्रास सहन करणारे कोणी मूल तुमच्या माहितीत असेल,

तर १०९८ ला संपर्क करा. कारण काही अंक चांगले असतात!
ते एखाद्याचे जीवन बदलू शकतात!!!

चाईल्ड लाईन १०९८ : ही एक २४ तास टोल फ्री राष्ट्रीय आपत्कालीन फोनसेवा आहे. महिला आणि बालविकास आपत्कालीन मंत्रालयातर्फे, पीडित मुलांसाठी राबविला जाणारा, चाईल्ड लाईन फाउंडेशनने सुरू केलेला हा उपक्रम आहे.

नए समाज की ओर
Towards a new dawn

